

DİN & FELSEFE

A R A Ş T I R M A L A R I

Religion and Philosophical Research

E-ISSN: 2667-6583

Haziran | June 2020

Cilt | Volume: 3 - Sayı | Number: 5

HRİSTİYAN ESKATOLOJİSİNDEKİ DİRİLİŞ İNANCININ DİN FELSEFESİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Evaluation of the Resurrection Faith in Christian
Eschatology in Terms of the Philosophy of Religion

Musa YANIK, Doktora Öğrencisi | PhD Candidate

Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi | Ondokuz Mayıs University Faculty of Divinity

musayanik52@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-4155-933X>

Makale Türü | Type of Article: Araştırma Makalesi | Research Article

Başvuru Tarihi | Date Received: 23.04.2020

Kabul Tarihi | Date Accepted: 25.06.2020

Atıf | Cite As

YANIK, M. "Hristiyan Eskatolojisindeki Diriliş İnançının Din Felsefesi Açısından Değerlendirilmesi". Din ve Felsefe Araştırmaları 3 (2020): 64-94

İntihal | Plagiarism

Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

This article has been reviewed by at least two referees and scanned via plagiarism software.

Etik Beyanı | Ethical Statement

Bu makalenin yazarı/yazarları, hakemleri ve dergi editör grubu Din ve Felsefe Araştırmaları dergisinin Etik Kurallarına uyduklarını kabul eder.

The author/authors, referees, and journal editorial group acknowledge that they adhere to the Code of Ethics for the journal of Religion and Philosophical Research.

HRİSTİYAN ESKATOLOJİSİNDEKİ DİRİLİŞ İNANCININ DİN FELSEFESİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Musa YANIK

ÖZ

Hristiyan inancı içerisinde merkezi konuma sahip olan mevzulardan birisi de, İsa'nın ölümünden üç gün sonra diriltildiğine yönelik inançtır. Hristiyan eskatolojisinin de dayanak noktasını oluşturan bu mevzu, dinler tarihi ya da teoloji gibi disiplinlerin içerisinde tartışıldığı gibi, çeşitli Hristiyan düşünürlerce, din felsefesi disiplini içerisinde de tartışılmıştır. Din felsefesi açısından bakıldığında, konunun merkezi konumda olması, bu mevzunun rasyonel bir zeminde tartışılıp tartışılmayacağını da beraberinde getirmektedir. Bu bağlamda, özellikle din felsefesi içerisinde birçok Hristiyan düşünür tarafından konu ele alınmış ve farklı çevrelerce de mevzuya yönelik karşı itirazlar dile getirilmiştir. Biz de bu makalemizde, İsa'nın ölümünden sonra dirilişinin rasyonel bir şekilde izahının nasıl olabileceği sorusunu merkeze alıp, konuyu Hristiyan düşünürlerin bakış açısından değerlendirmeye çalıştık. Bu noktada İslam gibi farklı dinlerde ve farklı anlatılarda karşımıza çıkan Hz. İsa figürünü konumuzun dışında tuttuğumuzu ayrıca belirtelim. Çünkü bizim yazımızın konusunu oluşturan kişi Hristiyan inancındaki İsa ve bu din içerisinde önem taşıyan kutsal metinler ve bu metinlerde geçen anlatılar oldu. Bu açıdan bakıldığında yazımız içerisinde konuya ilişkin doğrudan bir teoloji ya da dinler tarihi çerçevesinde değerlendirme yapmaktan çok, din felsefesi içerisinde bize sunulan tartışmalardan yola çıkarak eleştirilerimizi ve tahlillerimizi dile getirmeye çalıştığımızı ifade edebiliriz.

Anahtar Kelimeler: İsa, Ölüm, Diriliş, Mucize, Eskatoloji.

GİRİŞ

Eskatoloji, dünyanın sonuna ilişkin olayların öğretisidir. Yunanca “son şeyler” anlamına gelen “eskhatō” kelimesinden türeyen eskatoloji, içinde bulunduğumuz dünyanın sonunun ve yıkılışının öğretisidir.¹ Özellikle on dokuzuncu yüzyılla birlikte teolojinin içerisine dahil olan eskatoloji, diriliş, hesap günü, cennet ve cehennem gibi konuları içerisinde barındırır.² Eskatoloji, zamanın sonu ile ilgilidir, karar anı ile ilgili değildir. Her son bir karar anıdır, ancak her karar anı bir son değildir. Nitekim Cullmann'da eskatoloji kavramının mevcut anı değil, gelecekte son kez olacak son an için kullanılmasının daha doğru olacağını belirtmektedir.³

¹ Rudolf Bultmann, *Tarih ve Eskatoloji*, çev. Emir Kuşçu (Ankara: Elis Yayınları, 2006), 29.

² Madleine Miller, “Eschatology,” *Harper's Bible Dictionary* (New York: Harper & Row Publishers, 1961), 171.

³ Oscar Cullmann, *Salvation in History* (London: SCM Press Ltd., 1967), 78.

İnsanlık tarihi içerisinde çeşitli mitler ve dinler vasıtasıyla dünyanın sonuna ilişkin birçok doktrin ya da öğretisi ortaya konmuştur. Bunlardan birisi de Hristiyan eskatolojisinde önemli bir yeri olan İsa'nın ölümünden üç gün sonra dirilmesi mevzusudur. Hristiyanlara göre İsa, dönemin Roma Valisi tarafından yargılanıp çarmıha gerilmiş ve idam edildikten üç gün sonra dirilip havarilerine görünmüştür. Burada Hristiyanlıktaki diriliş düşüncesinin eskatoloji ile ilgisini biraz daha açmak da yarar görüyoruz. İsa öldükten üç gün sonra havarilerine görünmüştür, ancak daha sonra göğe yükselmiştir. Öte yandan buradaki yükseliş bir son değildir. Nitekim Hristiyan inancına göre İsa, dünyanın sonuna doğru tekrar yeryüzüne gelecek ve ona iman edenlerle birlikte bin yıl sürecek Tanrısal bir krallık kuracaktır. İsa'nın, Tanrı'nın Krallığı'nda yaşayacak kişilerle ilgili mesajları da,⁴ “büyük oranda ahlaki içerikli ve genel apokaliptik temaların bir kısmından yoksun olmakla birlikte özellikle Yeni Ahit'in Vahiy bölümü apokaliptik temaların sürekli canlı kalmasına, Hristiyan tarihinde Montanizm⁵ gibi binyılcı bazı hareketlerin ortaya çıkmasına da neden olmuştur.”⁶ Açıkçası Irenaeus, Justin Martyr, Tertullian, Methodius, Lactantius gibi birçok ilk dönem kilise babalarının da eskatolojik binyılcı düşünceye sıcak baktığını söyleyebiliriz.⁷ Bu inanışın genel olarak beklentisine göre iyi kötüyü; sevapta günahı mağlup edecek ve son günlerde ortaya çıkacak Mesih'le birlikte sonsuz adalet tesis edilecektir. Binyılcılar inananlara kurtuluşu vadetmekle birlikte, acıların ve bekleyişin bir gün sonlanacağını ve kurtarıcının geleceğini de müjdelemektedir.⁸ Ancak görüldüğü gibi daha sonra Hristiyanlık tarihi içerisinde ortaya çıkan böyle birçok hareket, kilise tarafından dışlanmış, birçok görüşte heretik ilan edilmiştir.⁹

Latince “tekrar görünmek” manasına gelen dirilme kelimesi (*resurrection*), ölümden sonra hayata tekrar dönüştür. Hristiyan inancı açısından, M.S. 30 yılında İsa'nın dirilip taraftarlarına görünmesi ile kıyamet ya da hesap gününde ölümlerin dirilmeleri arasında ayrı bir problem bulunmaktadır. “Çünkü bu, cismani olan kimselerin ruh ve bedenle yeni bir hayata başlamalarını göstermektedir. Burada

⁴ Matta, 19: 16-19; 19: 20-21.

⁵ Montanizm akımı, Hristiyan tarihinde kıyamet senaryoları üzerine kurulmuş ilk harekettir. Montanistler İsa'nın dönüşünün ve bin yıllık dünyevi Tanrı Krallığı'nın kuruluşunun Yeni Kudüs Nesli ile birlikte Frikya'da gerçekleşmek üzere olduğunu, dünyanın çok yakında sona ereceğini ileri sürmüşlerdir. Mustafa Bıyık, “Hristiyan Eskatolojisinde Dünyanın Sonu Kehanetleri,” *Marife Dergisi* 2, sy. 2 (2007): 170.

⁶ Cengiz Batuk, “Kıyameti Beklerken: Hristiyanlık'ta Kıyamet Beklentileri ve Rus Ortodoks Kilisesindeki Yansımaları,” *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7, sy. 14 (2008): 8.

⁷ Batuk, “Kıyameti Beklerken: Hristiyanlık'ta Kıyamet Beklentileri Ve Rus Ortodoks Kilisesindeki Yansımaları,” 9-11.

⁸ Şule Akbulut Albayrak, *Hristiyan Fundamentalizmi* (İstanbul: Etkileşim Yayınları, 2007): 36.

⁹ Eskatolojik açıdan Hristiyanlığın ilk döneminden itibaren Ortodoks ve Heterodoks gelenekten birçok kehanetin ortaya çıkmasının nedenlerinden birisi de İsa'nın İncillerde geçen kısa biyografisidir. Nitekim bu biyografinin teolojik ve psikolojik zeminin eksik olması, yani Tanrı İnsan'ın vaatleri açısından taraftarlarını tatmin edememesi hem İncillerde İsa ile ilgili imalı söylemlerin doğmasına yol açmış, hem de geleceğe dönük kehanetlerle ilişkilendirilmesine neden olmuştur. Bıyık, “Hristiyan Eskatolojisinde Dünyanın Sonu Kehanetleri”, s. 164.

İsa'nın dirilmesine imanın, Hristiyanlığın esasını teşkil ettiğini ifade etmek gerekir."¹⁰ Nitekim ölümlerin dirilmesi mevzusunun Hristiyan eskatolojisi içerisinde önemli bir yerinin olmasını, vaftizin uygulanış amaçlarında da açıkça görmekteyiz. Çünkü iman açısından önemli bir yere sahip olan bu uygulamanın, diriliş ve ruhun ölümsüzlüğü gibi konularla da yakından ilgisi bulunmaktadır. Ayrıca, "Hristiyanlık tarihinin Hz. İsa'dan sonra en büyük şahsiyeti olan Pavlus'un, bazı topluluklara yazmış olduğu Mektupları'nda bu konuya dikkat çekecek şekilde fazlaca"¹¹ yer vermesi de bunun en bariz örneğidir.

Tarih boyunca, Hristiyanlık içerisinde, ölümden sonra ne olacağı sorusu üzerinden çokça tartışmalar yaşanmıştır. Bu tartışmalar içerisinde İsa'nın "Sadukilerden değil de dirilişi savunan Ferisilerin yanında durması, bu konuda önemli bir işarettir."¹² Nitekim İsa Matta İncilinde, ölümden sonra dirilişe inanmayan Sadukilere şu yanıtı vermiştir; "Ölümlerin dirilmesi konusuna gelince, Tanrı'nın size bildirdiği şu sözü okumadınız mı? Ben İbrahim'in Tanrısı, İshak'ın Tanrısı ve Yakup'un Tanrısıyım diyor. Tanrı ölümlerin değil, dirilerin Tanrısıdır."¹³ Ayrıca Yeni Ahit'de bulunan Birinci Korintliler kısmında, İsa'nın yeniden dirilişi ve ölümlerin diriltilmesine ilişkin şu pasaj da önem taşımaktadır: "Eğer Mesih'in ölümden dirildiği duyuruluyorsa, nasıl oluyor da aranızda bazıları ölümler dirilmez diyor? Ölümler dirilmezse, Mesih de dirilmemiştir. Mesih dirilmemişse, bildirimiz de imanımız da boştur."¹⁴ Hristiyan inancı içerisindeki Katolik Kilisesinin, Ortodoks ve Protestan kiliselerinin genellikle kabul ettiği bu inancın son hali ise Apostol Kredosu'nda şekillenmektedir.¹⁵ Bu noktada, bir ön bilgi mahiyetinde olmak üzere, Hristiyan kaynaklarında geçen dirilişle ilgili bazı önemli tanıklıkları sıralamaya çalışalım:

İsa'nın Kişilere Görünmesi: Petrus (Pavlus ve Luka), Mecdeli Meryem (Matta, Yuhanna 20), Kardeşi Yakup (Pavlus, İbranilere Mektup), Pavlus (Pavlus ve Elçilerin İşleri).

İsa'nın Grup halinde İnsanlara Görünmesi: On bir havari (on bir havari, Luka, Yuhanna 20), On iki havari (Pavlus), Tüm elçilere/havarilere (Pavlus, Elçilerin İşleri), Tiberya Sahilinde sekiz havariye (Yuhanna 21), Aynı anda 500 kişiye (Pavlus).

İsa'nın Görüldüğü Diğer Kişiler: (Emmanus yolunda iki kişiye (Luka), Kimliği belli olmayan Meryem dışında başka bir Meryem'e (Matta), İki asker, bir yüzbaşı ve

¹⁰ Ali Erbaş, "Pavlus'a Göre Diriliş ve Ruhun Ölümsüzlüğü Meselesi," Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, sy.3 (2001): 7-8.

¹¹ Erbaş, "Pavlus'a Göre Diriliş ve Ruhun Ölümsüzlüğü Meselesi," 8.

¹² Recep Kılıç ve M. Sait Reçber (ed), *Din Felsefesi El Kitabı* (Ankara: Grafiker Yayınları, 2016), 331.

¹³ Matta, 22: 31, 32.

¹⁴ Birinci Korintliler, 15: 12, 13, 14.

¹⁵ Kılıç ve Reçber, *Din Felsefesi El Kitabı*, 331.

bazı önde gelen yaşlı Yahudilere (Petrus), isimleri belli olmayan tanıklara (Elçilerin İşleri).¹⁶

İsa'nın idam edildikten üç gün sonra dirilmesi mevzusu, her ne kadar doğrudan dinler tarihinin konusunu oluştursa da, son dönem din felsefesi çalışmalarında da bu hususa yer verilmeye başlanmıştır. Öte yandan bu hususun sadece felsefi ya da teolojik diyebileceğimiz boyutlarının yanında, bilimsel açıdan bazı teorilerle de yakından bir ilgisi de bulunmaktadır. Nitekim din ve bilim alanlarında yakın dönemde yapılan çalışmalar, hem insanlar hem de evren için ölümden sonra yaşama dair geçerli bir umutlarının olup olmadığını sorarak, eskatoloji konularına ilgiyle yaklaşmaya başlamışlardır.¹⁷ Bu doğrultuda; evrenin ve yaşamın başlangıcı, Büyük Patlama Teorisi, termodinamiğin ikinci yasası, yani Entropi İlkesi, Çoklu Evrenler Teorisi gibi çeşitli konularla eskatoloji açısından bağlantılar kurulmaya çalışılmış ve diriliş mevzusu hem bilimsel camiadan hem de dini kanattan geçersiz kılınmaya ya da ispatlanmaya çalışılmıştır. Bu konuların yanında Tanrı'nın inayeti, Tanrı'nın yeniden yaratma fiili, kişinin sürekliliği ya da süreksizliği, dirilişe inanmanın rasyonalitesi vb. gibi konularla da din felsefesi bu mevzu hakkında tartışmalara katılmıştır.

Burada adını anmaya çalıştığımız bilimsel teorilerin dirilişe bağlantısını biraz daha açıklamaya çalışalım. Bilindiği üzere Büyük Patlama Teorisi evrenin başlangıcı için ortaya atılmış bir teoridir. Her ne kadar din felsefesi içerisinde yaratılış düşüncesiyle bir ilgisi olduğu için ele alınsa da, bu teorinin diriliş konusuyla da dolaylı olarak bir bağlantısı bulunmaktadır. Çünkü evrenin bir başlangıcının olması, evrenin bir sonunun da olmasını gerektirmektedir. Din açısından bakıldığında evrenin sonunun olması eskatoloji düşüncesini akla getirmektedir. Dolayısıyla evrenin sonuna dair din noktasında açıklama getirmeye çalışmak, Tanrı'nın yarattığı insanlara dair planının ne olacağı sorusunu da akıllara getirmektedir. Bu noktada dirilişin Büyük Patlama ile yani evrenin başlangıcı ile bağlantısını bu şekilde ifade edebiliriz. Termodinamiğin ikinci yasası olarak bilinen Entropi İlkesi'ne göre evrende düzensizlik, sürekli olarak ve tek taraflı bir şekilde artış göstermektedir. Bu tek taraflı artış bize evrenin sonunun olacağı düşüncesini getirir ve sonlu bir evrenin olduğunu da işaret eder. Bu açıdan bakıldığında Entropi, Büyük Patlama Teorisinin güçlü bir dayanak noktasını oluşturur ve alternatifleri de geçersiz kılar.¹⁸ İşte buradaki son, dini inanç noktasında eskatoloji ile yakından ilintili bir husustur. Açıkçası Entropi yasasının diriliş mevzusuyla ilgisi de bu eskatoloji bağlantısıyla ortaya çıkmaktadır. Bilindiği üzere Çoklu Evrenler Teorisi, Büyük Patlama Teorisine alternatif olarak geliştirilmiş bir düşüncedir. Ancak şu ana kadar Büyük Patlama kadar gözleme dayanan bir düşünce olmaktan çok varsayımda kalmış bir

¹⁶ Mahmut Aydın, "İsa Mesih'in Ölümünden Dirilmesi Hakikat mi Mitoloji mi?," *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 24, sy. 25 (2007): 103.

¹⁷ John Polkinghorne, *The God Hope and The End of The World* (New Haven: Yale University Press, 2002), 17.

¹⁸ Caner Taslaman, "Din Felsefesi Açısından Entropi Yasası," *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 30, sy. 1 (2006): 102.

düşüncedir.¹⁹ Çoklu Evren Teorisinin en ilgi çekici yanı, sonlu bir evrenden çok sonsuz sayıda ve birden çok evrenden bahsedilmesidir. Bu açıdan bakıldığında evrenin bir sonunun olmadığı düşüncesi de eskatoloji ile bağlantılı bir konudur.

Yukarıda ifade etmeye çalıştığımız gibi İsa'nın dirilişine inanmak Hristiyan inancının kilit noktalarından birisini oluşturmaktadır. Bu açıdan bakıldığında Hristiyanlığın temel iman öğelerinden olan dirilişin rasyonel bir yönünün olup olmadığı belli bir takım problemleri de beraberinde getirmektedir. Söz gelimi, eğer dirilişe inanmak rasyonel değilse, Hristiyan inancının rasyonelitesi üzerinde de ciddi soru işaretleri ortaya çıkacaktır. Bu açıdan bakıldığında din felsefesi içerisinde dirilişle ilgili birçok soru da gündeme getirilebilir: Dini olduğu kadar tarihsel bir şahsiyet de olan İsa'nın dirilişini rasyonel bir şekilde izah edebilir miyiz? Bir insanın ölümünden sonra dirildiğine inanmak rasyonel midir? Tanrı'nın diriltme faaliyetini sonlu hayat içerisinde yerine getirmesi, onun ebedi hayat planıyla çelişir mi? Tanrı'nın inayeti özgür iradeye müdahale etmeyi gerektirir mi?

İlgili sorular bağlamında din felsefesi içerisinde İsa'nın dirilişi mevzusu, yakın dönem içerisinde birçok tartışmaya şahit olmuştur. Bu noktada kimi düşünürler mucizenin tanımlanması hususu üzerinden İsa'nın dirilişi mevzusunda tartışmaya katılmış, kimi düşünürler ise konuyu natüralist ve doğa-üstücü dünya görüşü üzerinden değerlendirmeye çalışmışlardır. Bizde bu makalemizde Stephen Davis, Michael Martin, Richard Swinburne, William Lane Craig, Anthony Flew, Peter van Inwagen ve J. L. Mackie gibi isimlerin görüşlerine müracaat ederek, konuyu hem teist hem de ateist kanattan düşünürlerin görüşleriyle farklı perspektiflerden değerlendirip, İsa'nın dirilişi mevzusunu değerlendirmeye çalışacağız. Burada isimlerini andığımız düşünürlerin İsa'nın ölmüş, gömülmüş ve yeniden dirilerek hayata dönmüş olabileceğini kabul etmelerine rağmen, aralarındaki ihtilafın ise genel olarak tarihsel delillerin güçlülüğü ve bunların rasyonelitesi üzerine olduğunu söyleyebiliriz. Açıkçası, aralarındaki ihtilafa rağmen İsa'nın dirilişine ilişkin yaygın argüman şu öncüllerle ifade edilmektedir:

- (1) İsa yaşamıştır, çarmıha gerilmiştir ve ölmüştür.
- (2) Havarileri, İsa'nın defin yerindeki mezarının boş olduğunu iddia etmiştir.
- (3) Daha sonra onun bazı taraftarları onunla karşılaşarak deneyimde bulunmuştur.
- (4) Yaşadıkları bu deneyimler onlara İsa'nın dirildiğine inanmalarına neden olmuştur.
- (5) Yaşadıkları bu deneyim, Hristiyanlar için önemli bir inanç noktasını oluşturmuştur.²⁰

¹⁹ Burada çoklu evrenler kuramına yapılan en ciddi itirazın farklı evrenlerin gözlemlenememesi noktasında olduğunu açıkça ifade edebiliriz. Ayrıca Paul Davies'e göre çoklu evrenler kuramı bilimsel bir teori olmaktan çok bir inanç gibi durmaktadır. Nitekim Davies'in de ifade ettiği gibi; "sonsuz bir yaratıcıdansa, sonsuz evrenlere inanmak ateistler için daha kolay bir düşüncedir." Neil A. Manson, *God and Design* (London: Routledge, 2003), 18; Paul Davies, *Tanrı ve Yeni Fizik* (İstanbul: Alfa Yayıncılık, 2013), 229.

Öte yandan teoloji ve dinler tarihi ile yakından ilgili olan bu mevzunun, eskatoloji bağlantısını burada derinlemesine ele alamayacağımızı da ayrıca belirtelim. Çünkü bu husus ayrı bir çalışmaya konu olacak kadar kapsamlı bir tartışmadır. Dolayısıyla bizim için çalışmamızı ilgilendiren en önemli şey, İsa'nın dirilmesi noktasında, insanların dirilişe inanmasının rasyonel bir yönünün olup olmadığıdır. Bu husus din felsefesini de ilgilendirdiği için, hem çıkış noktamızı oluşturacak hem de yazımızın muhtevasını da belirleyecektir.

1. MUCİZE KAVRAMI VE DİRİLİŞ

Mucize kavramı üzerinden, İsa'nın ölümden dirilişine yönelik yapılan tartışmalar önem arz etmektedir. Nitekim "İsa'nın ölümden dirilişi mucizevi bir hadise midir" sorusuna vereceğimiz cevap, doğrudan din felsefesinin konusunu da oluşturmaktadır. Bu bağlamda Amerikalı felsefeci Stephen T. Davis, öncelikle mucizenin gerçekten doğa yasalarının ihlaliyle tanımlanıp tanımlanamayacağını sorgulamaktadır. Bu bağlamda yanıtlanması gereken en önemli sorulardan birisi de doğa yasalarının çiğnendiğine şahit olduğumuz bir vakada peşinen bunun mucize olduğunu kabul edip etmememizin doğruluğudur? Yani bir hadisenin mucize olarak değerlendirilebilmesi için en temel gerekçemiz olayın sebep-sonuç ilişkisi bağlamında doğa yasalarının ihlal edilebilirliği midir? Davis'e göre ilk bakışta burada karmaşık bir durum söz konusudur. Öncelikle ona göre doğa yasaları insanların bulgularıyla ortaya çıkarıldığı için, "eğer gerçekten bir doğa yasası (olduğunu düşündüğümüz şeyin) çiğnendiğini fark edersek bunun bir mucize olduğunu ilan etmemeli, bunun yerine söz konusu doğa yasasına ilişkin anlayışımızı tadil etmeliyiz, hatta gerekirse onu reddetmeliyiz."²¹ Açıkçası Davis açısından mucize söz konusu olduğunda doğa yasalarının ihlal edilmesi söz konusu değildir. Nitekim bir önceki satırda paylaştığımız alıntı da, bunun en geçerli kanıtıdır. Doğa yasalarını insanların keşfetmesi ve henüz keşfedemediğimiz sayısız doğa yasası olabileceği ihtimalini de aklımızın bir köşesinde tutarsak bu gayet uygun bir gerekçedir. Ancak doğa yasalarının indeterminist olduğu kadar determinist bir yapısı da söz konusudur. Bir yasa diğerini geçersiz kıldığında burada indeterminizm dolaylı olarak bulunmaktadır. Öte yandan bazı doğa yasaları ise sebep-sonuç ilişkisine sıkı sıkıya bağlı olduğu için determinizm de söz konusudur. Görebildiğimiz kadarıyla Davis, doğa yasalarının insan bulgusu olmasını gerekçe göstererek bu yasaların ihlal edilebilirliğini hatta hatalı olduklarını öne sürerek mevzuyu savunmaya çalışmıştır.

Davis, mantıksal bir akıl yürütme neticesinde hiçbir doğa yasasının ihlal edilmediği ya da hiçbir mucizenin aslında gerçekleşmediği, bunun yerine bazı doğa yasalarının henüz doğrulanmamış olması ortaya çıkarılırsa, "Hristiyanların buna bir

²⁰ Gary Habermas ve Anthony Flew, *Did Jesus Rise from the Dead?* (San Fransisco: Harper and Row Press, 1987), 21-24.

²¹ Stephen T. Davis, "İsa'nın Öldükten Sonra Dirildiğini Bilmek Mümkün mü?," ed. Michael Peterson vd. *Din Felsefesi: Seçme Metinler*, çev. Rahim Acar (İstanbul: Küre Yayınları, 2013), 574; Stephen T. Davis, "Is It Possible, Know That Jesus Was Raised From The Dead," *Faith and Philosophy: Journal of The Society of Christian Philosophers* 4, sy. 1 (1984): 147.

itirazı olmayacaktır” demektedir.²² Söz gelimi, İsa’nın öldükten sonra dirilmesi gibi hadiseler doğru olduğu sürece, doğa yasalarının ihlal edilmesi çok da önemli bir mevzu değildir. Öte yandan burada Tanrı’nın bir fiili söz konusudur ve Davis bunun farkındadır. İşte burada mevzuyu tekrar mucize kavramına getiren Davis’e göre “İsa’nın yeniden dirilmesini, eğer gerçekleştiyse, Tanrı olmaksızın izah etmek mümkün değildir, dolayısıyla (eğer gerçekleştiyse) bu bir mucizedir.”²³ Davis’e göre bu noktada mucizeler ve doğal olaylar arasında bir fark vardır ve bu izah edilmelidir. Mesela bir kişinin ciddi bir hastalıktan sonra iyileşip sağlığına kavuşması noktasında natüralistler ve doğa-üstücüler birbiriyle çelişkiye düşmezler ve her ikisi de bu olayın gerçekliğini kabul ederler. Öte yandan İsa’nın dirilmesi gibi bir vaka söz konusu olunca, her iki kanatta vakanın nedeni ve anlamı konusunda ayrı düşeceklerdir. Yani, bu hadisede tam olarak neyin meydana geldiğini açıklama konusunda birbirleriyle çelişeceklerdir. Davis burada bizden mucize kavramı üzerinden ağır ve hafif apolojetik yaklaşım olmak üzere ikili bir ayrıma gitmemizi ve konuyu bu bağlamda değerlendirmemizi ister.²⁴ Davis, öncelikle natüralistlerin gerçekleştiğini kabul ettikleri ancak sebebi ve anlamı noktasında doğa-üstücülerle çelişkiye düşecekleri mucizeyi *hafif mucize* olarak tanımlar ve buna örnek olarak da kanser olan X’in dua ettikten sonra iyileşmesi örneğini verir. Ona göre doğa-üstücüler bu hadiseyi Tanrı üzerinden açıklayacaklar, ancak natüralistler ise vakanın doğruluğunu kabul etmekle beraber hadisenin sebebinin Tanrı olduğunu reddedeceklerdir. *Ağır mucize* gibi bir hadise söz konusu olduğunda ise natüralistler, vakanın doğruluğunun doğal yollarla açıklanmasının mümkün olmadığını öne sürecekler ve hadisenin gerçekleştiğini reddedeceklerdir. Bu bağlamda İsa’nın dirilişi gibi bir örnek ağır mucizedir ve natüralistlerin kutsal kitapta yazdığı şekliyle bu hadisenin doğruluğunu kabul etmeleri mümkün gözükmemektedir. Ayrıca Davis’e göre tutarlı bir natüralistin bunu reddetmesi gayet makuldür.²⁵

John Polkinghorne’a göre ise mucize söz konusu olduğunda doğa yasalarının çiğnenmesi hatta bu tarz olayları açıklarken bilimin suistimal edilmesi hatalıdır. “Hiç kimse bir insanın ölümünden sonra dirilip sonsuzca ihtişamlı bir hayata kavuşmasının, kuantumdaki ve kaos teorisindeki tahmin edilemezliklerin zekice istismar edilmesiyle meydana geldiğini iddia etmeye kalkışamaz.”²⁶ Polkinghorne’a göre diriliş hadisesinde Tanrı’nın doğrudan bir müdahalesi söz konusudur. Ayrıca bilim olan şeylerle ilgilendiği için tarihte böyle emsalsiz olayların olması da buna engel değildir. Polkinghorne açısından ilahi iradenin tutarlı bir müdahalesiyle şartlar sağlanmış, İsa’nın dirilmesi mucizevi şekilde vuku

²² Davis, “İsa’nın Öldükten Sonra Dirildiğini Bilmek Mümkün mü?,” 574.

²³ Davis, “İsa’nın Öldükten Sonra Dirildiğini Bilmek Mümkün mü?,” 574.

²⁴ Davis, “Is It Possible, Know That Jesus Was Raised From The Dead,” 148; Davis, “İsa’nın Öldükten Sonra Dirildiğini Bilmek Mümkün mü?,” 575.

²⁵ Davis, “Is It Possible, Know That Jesus Was Raised From The Dead,” 151; Davis, “İsa’nın Öldükten Sonra Dirildiğini Bilmek Mümkün mü?,” 575.

²⁶ John Polkinghorne, “Yaratma Olarak Alem,” ed. Michael Peterson vd. *Din Felsefesi: Seçme Metinler*, çev. Rahim Acar (İstanbul: Küre Yayınları, 2013), 725.

bulmuştur.²⁷ Bir fizikçi olduğu kadar Hristiyan dinine sıkı sıkıya bağlı bir dindar olan Polkinghorne'un, mucize kavramını doğa yasalarının ihlali şeklinde açıklamanın yanlış ve hatalı olacağını belirtmektedir. O hadiseyi yorumlama konusunda Davis gibi düşünmemektedir. Çünkü mucize gibi bir kavram söz konusu olduğunda, doğa yasalarının ihmal edildiği, hatalı olduğu ya da henüz keşfedilmemiş yasaların olduğu gibi bir açıklamaya ihtiyaç yoktur. Sadece Tanrı'nın ilahi bir müdahalesi söz konusudur.

J. L. Mackie'ye göre ise mucizeyi açıklamak için kullandığımız doğa kanunlarının ihlal edilmesi tanımlaması doğru ve uygun bir tanımlamadır. Ancak ona göre "geçici bir ihlal, müstakil olarak tespit edilen bir işleyiş kanununu, zorunlu olarak bizatihi alaşağı"²⁸ etmemektedir. Mackie'ye göre determinizm söz konusu olduğunda, doğa yasalarında bir ihlalin olması mümkün değildir. Nitekim dünyayı ve ona uygun olarak işleyen doğa yasalarını düşündüğümüz de kapalı bir sistem söz konusudur. Ona göre böyle bir ihlalin olmasını doğa yasalarının düzgün işlemediği ve sistemin kapalı olmadığı bir dünya tasavvuruna sahip olduğumuzda anlaşılabilir bulabiliriz. Mackie'ye göre doğanın temel işleyiş kanunları istatistiksel ya da olasılıklı olsa bile doğa yasalarının çığnemesi kesin değildir.²⁹ Çünkü bu tarz kanunlar bazen imkansız olabilecek hadiselerin bile vuku bulabileceğini bize göstermektedir. Ancak kapalı bir sistem söz konusu olduğunda böyle bir olasılık bile doğa yasalarının ihlal edilemez olduğu gerçeğini değiştirmemektedir. Bu bilgiler ışığında mucizenin tutarlı bir tanımının vermeye çalışan Mackie, bu tanımlamayı şöyle yapmaktadır: "Mucizenin tutarlı bir tanımını, doğa yasaları ister determinist olsun ister istatistiksel olsun, doğa yasalarına uygun olarak çalışan normalde kapalı bir sisteme doğaüstü bir müdahale şeklinde yapabiliriz." Ayrıca o, burada ifade ettiği doğaya müdahale ifadesinin bir amaca yönelik olması gerektiği hususunda da uyarı da bulunur. "Mucize bir Tanrı'nın veya doğaüstü başka bir varlığın amacını gerçekleştirmelidir."³⁰ Mackie açısından bu tanımlama içerisinde en can alıcı nokta doğaüstü bir varlığın ya da Tanrı'nın müdahalesidir. Nitekim bu doğaüstü güç "amaçlarını fiziksel bir araç olmaksızın doğrudan gerçekleştiren bir gücü varsaymaktadır ki bu da son derece şüphe götürür. Dolayısıyla mucizeye ilişkin bu gereksinimi kanıtlamak özellikle zor olacaktır."³¹

Mackie bize bu tanımlamayı verdikten sonra mucize kavramını Hume'un tanıklık argümanı üzerinden değerlendirmeye çalışmaktadır.³² Ancak Mackie açısından bu argümanın geliştirilmesi gerekmektedir. Çünkü ona göre bu argümanda; "bir tanık p derse, bunun açıklaması şu olabilir: Olay p'dir, tanık onu gözlemlemiştir,

²⁷ Polkinghorne, "Yaratma Olarak Alem," 725.

²⁸ J. L. Mackie, "Mucizeler ve Tanıklık," ed. Michael Peterson vd., *Din Felsefesi: Seçme Metinler*, çev. Rahim Acar (İstanbul: Küre Yayınları, 2013), 591.

²⁹ Mackie, "Mucizeler ve Tanıklık," 591.

³⁰ Mackie, "Mucizeler ve Tanıklık," 592.

³¹ Mackie, "Mucizeler ve Tanıklık," 592.

³² J. L. Mackie, *The Miracle of Theism* (Oxford: Oxford University Press, 1983), 13.

unutmamıştır ve şimdi de dürüst bir şekilde anlatmaktadır.”³³ Mackie’ye göre burada tek bir tanık üzerinden, başka bir şey gözlemleyip onu p şeklinde yanlış anlama, gördüğü şeyi yanlış hatırlama veya yalan söyleme gibi pek çok farklı açıklama pekâlâ yapılabilmektedir.³⁴ Ancak buraya ilave edilecek ikinci bir tanık, olayın p olmadığına dair pek çok farklı açıklamayı geçersiz kılacaktır. Yani, olayın p olduğunu birbirinden bağımsız iki tanık birden söylerse, bu olayın yanlışlığını ve tanıkların alternatif açıklamalarının tutarsız olabileceğini bir ölçüde bertaraf edecektir. Nitekim “tek bir yalancının bile düzmece bir hikayeyi tutarlı bir şekilde anlatmaya devam etmesi kolay değil iken iki veya daha çok yalancının bunu yapması oldukça zordur.”³⁵

Bu açıdan bakıldığında Mackie’ye göre “sözde bir mucizenin vukuuna dair makul bir tanıklığın olduğu yerde, olayın mucize olduğunu kabul eden kişiler hem bir olayın meydana geldiğini hem de bunun doğa yasalarını çiğnediğini kanıtlama külfeti altındadır.”³⁶ Çünkü Mackie açısından bakıldığında eğer bu olay gerçekten doğa yasalarının ihlaliyse, olayın doğrudan bu sebeple gelişmiş olabileceği olasılık dışıdır. Ayrıca, buradaki mucize fiilini inkar edenlerin elindeyse, bunu reddedebilecek iki alternatif savunma hattı vardır. İlk olarak olayın henüz bizim bilmediğimiz doğa yasalarıyla bir ilişkisinin olduğunu söylemek. İkinci olarak ise, olayın gerçekten bir doğa yasasını ihlal ettiği, ancak sadece bu özelliğinden dolayı hadisenin meydana geldiğine inanmamak.³⁷ Dolayısıyla Mackie’ye göre burada herhangi bir tanıklığın olayın doğruluğunu göstermesi oldukça imkansız gibi durmaktadır. Son tahlilde Mackie’ye göre birinci savunma; sözde mucizevi şifalar için olası bir açıklamayken, öldükten sonra dirilmek gibi hadiseler içinse ikinci açıklama; oldukça yeterli olacak ve her iki açıklama yöntemi bütünüyle bakıldığında mucizenin gerçekliğine dair en güçlü yanıt olacaktır.³⁸

Şimdi, Richard Swinburne’ün mucize kavramı hakkında değerlendirmelerine bakalım. Öncelikle mucizelerin Swinburne’ün din felsefesi içerisinde önemli bir yeri olduğu aşıkardır. Açıkçası onun için mucizeler, Tanrı’nın varlığı için iyi bir delil de sunmaktadır. “Çünkü ona göre, tarihteki özel olaylardan ve doğa yasalarının maksatlı ihlallerinden (mucizelerden) delil getirilen kanıtların da, Tanrı’nın varlığı için birikimsel bir kanıt oluşturmada dikkate değer bir yeri vardır.”³⁹ Swinburne belli bir dua tecrübesinden sonra hastaların şifa bulması, daha spesifik bir örnek olarak da, İsa’nın öldükten sonra dirilişi gibi konuları örnek göstererek, bu olayların doğa yasalarını ihlal eden hadiseler olduğunu belirtir ve buna dair en iyi açıklamanın da Tanrı üzerinden yapılabileceğini savunur. Ancak son tahlilde Swinburne, “mucizeye dayalı bir delili fazla güçlü bulmaz; hatta bunun teistik

³³ Mackie, “Mucizeler ve Tanıklık,” 594.

³⁴ Mackie, *The Miracle of Theism*, 19; Mackie, “Mucizeler ve Tanıklık,” 594.

³⁵ Mackie, “Mucizeler ve Tanıklık,” 594.

³⁶ Mackie, “Mucizeler ve Tanıklık,” 595.

³⁷ Mackie, “Mucizeler ve Tanıklık,” 595; Mackie, *The Miracle of Theism*, 220.

³⁸ Mackie, “Mucizeler ve Tanıklık,” 595; Mackie, *The Miracle of Theism*, 228.

³⁹ Cafer Sadık Yaran, *Tanrı İnancının Akliiliği* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2018), 142.

sonucu desteklemekle birlikte, onun bu sonuca katkısının “zayıf” bir katkı olduğunu söyler.”⁴⁰

Swinburne’e göre geçmişte vuku bulmuş bir hadise için dört çeşit kanıtımız bulunmaktadır: Geçmiş deneyimlerimize ilişkin hafızamız, başkalarının geçmiş deneyimleriyle ilgili tanıklıkları, fiziksel ipuçları ve hangi şeylerin fiziksel olarak imkansız olduğuna dair mevcut kanaatimiz. Burada Swinburne açısından en hassas nokta, bir kanıtın diğeriyle çelişmediği sürece geçmişte meydana geldiğine dair inancımıza zemin oluşturmasıdır.⁴¹ En temel ilke ise çok sayıda kanıtın kabul edilmesinin zorunluluğu ya da gerekliliğidir. Nitekim “bir tanık bir şey diyor ve beş tanık bundan farklı bir şey diyorsa ve (onların güvenilir olmadıklarına ilişkin) başka da bir delil yoksa beş tanığın tanıklıkları kabul edilir.”⁴² Swinburne’e göre burada dikkate almamız gereken bazı tali ilkeler de mevcuttur. Bunlar; farklı türdeki delillere farklı ağırlık verilmesi gerektiği, farklı açılardan güvenilirliklerine ilişkin deneysel kanıtlar bulunan delillere farklı ağırlık verilmesi gerektiği ve yalan söylemesi imkansız olan bir topluluğun öne sürdüğü şeyi, herhangi bir açıklama getirmeden reddetmememizin gerekliliğidir.⁴³ Birinci tali ilke için bir kişinin kendi hafızasına ilişkin çıkarımı, başka birinin tanıklığından daha önemlidir. Nitekim genellikle başka biri bir tanıklıkta bulunurken yalan söyleyebileceği olasılığını her zaman göz önünde bulundururuz ancak kendimiz hatırladığımız bir olayı anlatırken kendi kendimize yalan söyleme olasılığımız oldukça düşüktür. İkinci tali ilkede ise, delillerin çatışması söz konusu olduğunda, yani, X’in tanıklığı Y’nin tanıklığı ile çelişiyorsa, yapmamız gereken genel olarak tanıkların değerini değil, X’in veya Y’nin tanıklığının değerini sorgulamamız gerektiğidir. Üçüncü tali ilke içinse, söz gelimi beş tanığın birden aynı şeyi söylediği bir durum söz konusu ise ve biz bu delili reddetmek istiyorsak, neden aynı şeyi söylediklerini izah edemediğimiz sürece bunu yapmaya hakkımızın olmadığıdır. Swinburne’e göre bahsetmeye çalıştığımız bu tali ilkeler, kanıtın üstünlüğünü kabul etmemize dair anlayışımızın temel prensipleridir ve bunlar tarihi inceleyenlerin kullandıkları standart yöntemlerdir.⁴⁴

Swinburne bu noktada mucizeyi, Anthony Flew’e atıfla değerlendirmeye çalışmaktadır. Ona göre Flew, bilimsel olan delillerin, tarihsel olan delillere göre daha öncelikli olduğunu ifade etmiştir. Ona göre Flew’ün bu noktada gerekçesi şudur: Bilimsel deliller herkes tarafından günümüzde test edilebilirdir, ancak, tarihsel deliller geçmiş olaylara dayandığı için böyle bir durum söz konusu değildir.⁴⁵ Burada Flew’ün konu hakkında görüşlerini biraz daha ifade etmeye

⁴⁰ Yaran, *Tanrı İnancının Akliliği*, s. 143.

⁴¹ Richard Swinburne, *Mucize Kavramı*, çev. Aydın Işık (İstanbul: İz Yayıncılık, 2010), 42; Richard Swinburne, “Mucizeler ve Tarihsel Delil,” ed. Michael Peterson vd. *Din Felsefesi: Seçme Metinler*, çev. Rahim Acar (İstanbul: Küre Yayınları, 2013), 598.

⁴² Swinburne, “Mucizeler ve Tarihsel Delil,” 598.

⁴³ Swinburne, “Mucizeler ve Tarihsel Delil,” 598-599.

⁴⁴ Swinburne, “Mucizeler ve Tarihsel Delil,” 599.

⁴⁵ Swinburne, “Mucizeler ve Tarihsel Delil,” 600.

çalışalım. Flew'e göre doğa kanunlarına aykırı hadiselerin vuku bulması olasıdır. Ancak konuyu kanıt temelli değerlendirdiğimizde ve buradaki problemi iyi bir şekilde izah edip çözebilmemiz mümkündür. Mevcut anlayışımız içerisinde doğa yasaları bize, ölü insanların ölü kalacağını, suyun şaraba dönüşmeyeceğini, felçli bir insanın aniden iyileşmeyeceğini söylemektedir.⁴⁶ Açıkçası bu yasalar bize, bu örneklerin doğruluğuna inanmamaya sevk etmektedir. Nitekim "bu tip kanunlar, ulaşılamaz bilimsel araştırmaların veya günü geçmiş tarihi söylentilerin ürünü değildir. Bu tip kanunlar her gün test edilebilir ve test edilmekte ve teyit edilmektedir. Ölü, ölü kalır, işlenmemiş su, su kalır ve felçli bacak kötürüm olmuştur."⁴⁷ Bu açıdan bakıldığında Flew'e göre doğa yasalarını ihlal eden örnekler sadece kişisel tanıklıklara dayanmaktadır. Ayrıca olaya tanıklık edenlerin kanaatleri öznelidir. Öte yandan söz konusu doğa yasalarını güçlendiren deliller ise nesnelidir ve birçok insan tarafından kabul edilmektedir. Bu açıdan bakıldığında Flew, "tekrar edemeyen ve mevcut kanunlarımıza aykırı olan bir örneğe ilişkin rivayeti – örneğin İsa'nın öldükten sonra dirildiği iddiasını- kabul etmek için onu yanlış diye reddetmekten daha iyi sebeplerimizin asla olamayacağı sonucunu çıkarmaktadır."⁴⁸ Nitekim Flew açısından bakıldığında böyle bir olay tekrar edilseydi onu ciddiye almamız gerekirdi. Dolayısıyla, tekrar edilemeyen böyle aykırı örnekleri, hem tarihin birer söylentileri oldukları için hem de kanıtlanmadıkları için reddetmek durumundayız. Açıkçası Flew burada tarihsel kanıtlar üzerinden nasıl bir sonuç çıkarabileceğimize ilişkin bir değerlendirmede bulunmaktadır. Nitekim Flew, bazı istisnai olayların tarihselliğinin Tanrı'nın vahyi gibi doğa dışı bir nedene bağlanmasını reddetmeye çalışmamaktadır. O, teistlerin dini inançlarını temellendirmek için mucizeleri kullandıklarını, bu sebeple bu hadiselerin doğal ve nesnel gerekçelerinin olması gerektiğini belirtmektedir.⁴⁹ Dolayısıyla, bu gereklilik sağlanırsa, mucizeler teizme iyi bir dayanak sağlayacak ve haklı bir şekilde savunulacaktır.

Swinburne, Flew'ün buradaki bilimsel delil ve tarihsel delil üzerinden yaptığı değerlendirmeyi yanlış ve hatalı bulmaktadır. Ona göre bilimsel delil de olduğu gibi tarihsel delillerde de bir sınır yoktur ve o da herkes tarafından test edilebilir niteliktedir. Ayrıca bilimsel deliller de olduğu gibi tarihsel delillerde de tikel olaylara dair tikel deneyimlerimiz ya da testlerimiz, söz konusu olaya ilişkin sadece sınırlı bir destek sunmaktadır.⁵⁰ Dolayısıyla Swinburne'e göre; "Y'nin bir doğa yasası olduğu iddiası ile hafıza, tanıklık ve belli ipuçlarının güvenilir olduğu iddiası neticede benzer şekilde inşa edilen iddialardır ve benzer nedenlerden ötürü güçlü ya da zayıf olacaktırlar ve hiçbirisi diğerine otomatik üstünlük hakkı elde etmemelidir."⁵¹ Sonuç olarak Swinburne açısından Y gibi bir formülün doğa yasası olduğu iddiası

⁴⁶ M. Peterson vd., *Akil ve İnanç: Din Felsefesine Giriş*, çev. Rahim Acar (İstanbul: Küre Yayınları, 2016), 329.

⁴⁷ Peterson vd., *Akil ve İnanç: Din Felsefesine Giriş*, 329.

⁴⁸ Peterson vd., *Akil ve İnanç: Din Felsefesine Giriş*, 329.

⁴⁹ Peterson vd., *Akil ve İnanç: Din Felsefesine Giriş*, 330.

⁵⁰ Swinburne, "Mucizeler ve Tarihsel Delil," 600; Swinburne, *Mucize Kavramı*, 45-47.

⁵¹ Swinburne, "Mucizeler ve Tarihsel Delil," 600.

ile tanıklığın güvenilirliği birbiriyle çelişmeyen ve tutarlı bir şekilde birbiriyle uyumlu hale getirilerek kanıtlanabilir şeylerdir. Elbette çeşitli yasaların sağlamlığının niceliksel olarak ölçülmesi zordur. Ancak bir olayın meydana geldiğine yönelik, kanıtlanmış bir doğa yasasını ya da tanıklığı bir delil olarak göstermek, bir sağlamlık ve güvenilirlik meselesidir. Bu açıdan bakıldığında Flew'ün öne sürdüğü şeyler, delile, olağan yaklaşımımızdan farklı bir tavır sergilememizi istemesi bakımından reddedilmelidir. Ayrıca onlara farklı bir muamele uygulamamız gerektiğini düşünmek, mevcut delilleri değerlendirirken mevzuya *ad hoc* prosedür ilave etmek anlamına geldiği için hatalıdır.⁵²

2. İSA'NIN DİRİLİŞİ İLE İLGİLİ DİN FELSEFESİ İÇERİSİNDE GEÇEN BAZI TARTIŞMALAR

Swinburne'ün yalnızca Tanrı gibi bir varlığın neden olduğu olayları, doğa yasalarının ihlalini de bir açıdan gerektirdiği için mucize olarak nitelediğini yukarıda ifade etmiştik. Swinburne'e göre İsa'nın ölümünden sonra ilk Paskalya Günü'nde dirilişi de mucizevi bir hadisedir. Ona göre doğa yasaları hakkında yeterince bilgiye sahip olmasak da, İsa'nın mucizevi dirilişinin doğa yasalarının ihlali olduğu hakkında yeterince bilgiye sahibizdir ve bu sebeple de Tanrı tarafından gerçekleştiğini söyleyebileceğimiz bu hadise bir mucizedir.⁵³ Swinburne, buradan yola çıkarak İsa'nın dirilişi hakkında; İsa olduğunu söyleyen biriyle konuşan tanıklar ve boş mezar olmak üzere iki tür kanıtın olduğunu söylemektedir. Swinburne'e göre İnciller'de İsa'ya görünen kişilerin tanıklığı güvenilirdir. Ayrıca kabaca listelenen isimler üzerinde ihtilaf ve İncil'ler arasında çelişki olsa bile, buradaki isimlerin bir kandırmaca ya da kurmaca olması da muhtemel gözükmemektedir. Çünkü bu kişilerin İsa'nın onlara görüldüğünü, kendileriyle konuştuğunu söylemeleri bir halüsinasyon olsa bile, bazı tanıkların birkaç kişiyle beraber İsa ile sohbet etmesi bunu imkansız kılmaktadır. Öte yandan bu kadar ayrıntılı bir şekilde izah edilen vakalarda ortak bir halüsinasyonun olabilmesi de büyük olasılıkla imkansızdır.⁵⁴ Görebildiğimiz kadarıyla Swinburne burada, hem halüsinasyon teorisine hem de tanıkların güvenilirliğine yöneltelen eleştirileri geçersiz kılmaya çalışmaktadır.

Boş mezara ilişkin yaptığı değerlendirmelerinde Swinburne, öncelikle Korintliler gibi daha eski İncil kaynaklarında bu hadiseye yer verilmediğinin altını çizerek başlamaktadır. Ona göre boş mezar anlatısı, "daha sonraları sadece İsa'nın görüşlerine dayanan dirilişe olan inançlarına daha fazla destek vermek için İncil yazarlarının icatları olmalıdır."⁵⁵ Ancak ona göre İncil yazarlarının böyle bir ihtiyacı hissetmelerinin nedeni ise, İsa'nın bedenlenmiş dirilişinin, onun bir hayaletinin görüşlerinden daha değerli olduğunu hissettikleri içindir. "Luka'nın İsa'nın hayalet olmadığını göstermesi için önlerinde balık yediğini iddia etmesi (Luka, 24:

⁵² Swinburne, "Mucizeler ve Tarihsel Delil," 600-602.

⁵³ Richard Swinburne, *Was Jesus God* (New York: Oxford University Press, 2008), 114.

⁵⁴ Swinburne, *Was Jesus God*, 118.

⁵⁵ Swinburne, *Was Jesus God*, 118; Richard Swinburne, *The Resurrection of God Incarnate* (New York: Oxford University Press, 2003), 161-165.

37-43), bedenlenmiş İsa'nın diriliş sevincini daha iyi göstermektedir.”⁵⁶ Ayrıca Swinburne, dirilişi ifade edebilmek için erken dönem Hristiyanların boş mezar anlatsının en iyi açıklama olacağını düşünmelerinin olası olduğunu ifade etmekle beraber, kilise içinde veya dışında İsa'nın hala mezarda olduğuna dair bir inancın devam etmesi durumunda bile onların dirilişe dair inançlarında hiçbir değişikliğin olmayacağını da ifade etmektedir.⁵⁷ Swinburne, bu duruma örnek olarak, Pavlus'un İsa'nın gömüldüğünü iddia etmeden onun yükseltilmiş olabileceğini bildiğini, bu sonuca, dönemin geleneğinin bir parçası olduğu için ulaşabileceğini, ayrıca Yahudilerin de İsa'nın mezarının boş olduğunu kabul ettiklerini belirtmektedir.⁵⁸

İsa'nın dirilişinin önsel olasılığı hakkında Swinburne, öncelikle şöyle bir yorumda bulunur; “Tanrı'nın olmadığını eğer bilseydik, doğa yasalarının olup bitenlerin nihai belirleyicileri olduğunu önceden bilmiş olurduk ve böylece bir doğa yasasının ihlali olamaz ve İsa'nın dirilişi de gerçekleşemezdi.”⁵⁹ Ona göre en azından ılımlı bir olasılıkla da olsa Tanrı var olduğu için, doğa yasalarının zaman zaman diriliş gibi hadiseleri gerçekleştirmek için ihlal edilebilirliği mümkündür. Bu açıdan bakıldığında, Tanrı'nın öğretisi ve yaşamı düzgün olan bir peygamberin hayatına imza atacak bir olayın olacağına dair bir olasılıkta pekala mümkündür.⁶⁰ Swinburne'e göre buradan çıkan sonuç bize; “dirilişin tarihsel kanıtlarına bakmadan önce, Tanrı'nın İsa'nın çalışmalarına imzasını atmasını ve diriliş gibi bir olayın meydana gelmesini beklediği yönünde sebep sunmaktadır.”⁶¹ Kanaatimizce Swinburne burada, Tanrı'nın varlığına dair önsel bilgilerimizden yola çıkarak doğru bir peygamberin, (İsa'nın) olasılık dahilinde olduğuna, buradan da onun imzasını atmasını beklediği ya da Tanrı'nın ilahi tasarım planı diyebileceğimiz bir olaya sebep olacağına (diriliş) elimizde tarihsel kanıtlar (tanıklıklar) olmasa bile, önsel olarak sahip olabileceğimizi söylemektedir. “Dirilişin gerçekleşebileceğinin muhtemel olmasını sağlamak için (çeşitli tanık ifadeleri) tarihsel kanıtlara ihtiyacımız olsa da, bu hadiseye önsel olarak inanabilmemiz için yeterince ihtiyacımız bulunmamaktadır.”⁶²

Davis'e göre ise Hristiyan inancına sahip insanların İsa'nın dirilişine inanmaları rasyoneldir. Ayrıca ona göre bu inanç makul bir şekilde ifade edilebilir.

⁵⁶ Swinburne, *Was Jesus God*, 118.

⁵⁷ Swinburne, *Was Jesus God*, 118.

⁵⁸ Swinburne'e göre Pavlus, Elçilerin İşleri'nde (2: 29-31) İsa'nın (Mesih'in) dirilişine ilişkin, Davut peygamber vasıtasıyla aktarılan bir bilgiden yola çıkarak önceden bu hadiseden haberinin olduğunu, dolayısıyla boş mezar olmasa hatta İsa gömülme bile onun dirilişine inandığını ifade etmektedir. Swinburne, *Was Jesus God*, 119. Swinburne ayrıca Yahudilerin İsa'nın mezarının boş olduğunu kabul ettiklerine yönelik Matta İncili'ne (28: 15) gönderme yapmaktadır. Bilindiği üzere bu pasajda başkahnler, askerlere, İsa'nın cesedinin çalındığı dedikodularını yaymaları için rüşvet vermişlerdir. Swinburne'e göre Yahudilerin böyle bir yol izlemelerinin nedeni; İsa'nın mezarının boş olduğuna gerçekten inanmalarıdır. Swinburne, *Was Jesus God*, 119.

⁵⁹ Swinburne, *Was Jesus God*, 126

⁶⁰ Swinburne, *Was Jesus God*, 126; Swinburne, *The Resurrection of God Incarnate*, 146- 155.

⁶¹ Swinburne, *Was Jesus God*, 126.

⁶² Swinburne, *Was Jesus God*, 126.

Davis öncelikle bu iddianın doğruluğunu göstermek için bir önerme öne sürmektedir:

R: İsa öldü ve ölümünden bir süre sonra Tanrı İsa'yı diriltti.

Bu ifadeyi gerçek anlamıyla düşünmemizi isteyen Davis, bu argümanın herhangi bir sembolik yönünün olmadığını da belirtir. Yani İsa, gerçekten ölmüş ve Tanrı tarafından diriltiştir. Burada İsa'nın etkisinin halen devam ettiği gibi sembolik bir anlam da bulunmamaktadır. Ayrıca İsa'nın dirilişinde, günümüz klinik vakalarında gözlemlendiği gibi (kalp durması vb.) bir ölümden dönme vakası da söz konusu değildir. Açık bir şekilde ifade etmek gerekirse Davis'e göre; "İsa sahiden ölmüş idi ve bir daha ölmek üzere diriltildi."⁶³ R argümanı bize oldukça sıra dışı hatta mucizeden de öte olan bir bilginin doğruluğunu teklif etmektedir. Bu argümanın doğruluğuna dair güçlü bir kanıt ileri sürülmedikçe bunu reddetmemiz gayet olağandır. Hatta diyebiliriz ki, inançsız olanları bir tarafa bıraksak bile, Tanrı inancına mensup kişiler bile bu olayla ilgili sağlam bir kanıt olmadıkça, vakanın doğruluğuna şüpheyile yaklaşacaklardır.

Burada Davis, R'nin doğruluğuna inanıp inanmamızın çözümünün dünyaya bakış açımızda, yani, kendi tecrübelerimizden yola çıkarak yaptığımız felsefi yorumlarda olduğunu belirtir. Çünkü Davis'e göre R'ye inanlarla inanmayanların birbirinden bütünüyle farklı metafizik dünya görüşleri bulunmaktadır ve bu görüşleri hesaba katmak vakanın doğruluğuna inanıp inanmama hususunda belirleyici olacaktır. "İnanmayanların yaklaşımının inanmayanlara ikna edici gelmesinin öncelikli sebebi deliller ve argümanlar değildir, bunun yerine kabul ettikleri dünya görüşleridir."⁶⁴ Bu noktada inanmayanların bakış açısının daha çok natüralist ve deist yapıda bir dünya görüşü olduğunu ifade eden Davis, inananların dünya görüşünün ise doğa-üstücü bir yapıda olduğunu belirtir. Natüralistlerin belli bir takım dünya görüşlerinden, söz gelimi doğanın yaratılmamış olduğuna ve her şeyin doğa içinde bir açıklamasının olduğuna dair hususları aklımızda tutmamızı isteyen Davis, doğa-üstücülerin de tam karşı konumda bulunan doğanın Tanrı tarafından yaratıldığı ve Tanrı'nın doğanın işleyişine dair ilahi müdahalelerinin olduğu hususlarını da ayrıca zikreder.⁶⁵ Öte yandan burada deistleri de işin içerisinde katmasının en büyük nedeni, elbette Tanrı'nın ilahi müdahalesinin olmadığına dair inançlarıdır. Son tahlilde buradan yola çıkarak bir tespitte bulunan Davis, R'ye inanç noktasında natüralistlerin söz konusu mevzunun doğruluğunu

⁶³ Stephen T. Davis, "Seeing The Risen Jesus," *The Resurrection: An Interdisciplinary Symposium on The Resurrection of Jesus* (Oxford: Oxford University Press, 1997), 127-145; Stephen T. Davis, "Yeniden Dirilişe İnanmak Rasyoneldir," ed. Michael L. Peterson ve Raymond J. Vanarragon, *Din Felsefesinde Çağdaş Tartışmalar*, çev. Ferhat Akdemir (Ankara: Elis Yayınları, 2014), 204; Stephen T. Davis, "The Rationality of Resurrection for Christians: A Rejoinder," *Philo* 3, sy. 1 (2000): 41-51; Stephen T. Davis, "Is Belief in The Resurrection Rational?: A Response to Michael Martin," *Philo* 2, sy. 1 (1999): 51-61.

⁶⁴ Davis, "İsa'nın Öldükten Sonra Dirildiğini Bilmek Mümkün mü?," 577.

⁶⁵ Davis, "Yeniden Dirilişe İnanmak Rasyoneldir," 204; Davis, "The Rationality of Resurrection for Christians: A Rejoinder," 49.

önemsiz olarak değerlendireceklerini ve kesin olarak reddedeceklerini, R'ye inanç noktasında eğer bir doğa-üstücü dünya görüşüne sahipseniz buna inanmaya meyilli olacağımızı belirtir. Ancak Davis, R'ye inanma noktasında bütün doğa-üstücülerin aynı kanaatte olmayacağını, nitekim diğer teistik dinlerin R'nin doğruluğuna şüpheyle yaklaştıklarını hatta reddettiklerini ayrıca açıklamaktadır.⁶⁶

Swinburne ise burada konuya Tanrı'nın ilahi planı, kötülük problemi, özgür irade gibi kavramlarla açıklık getirmeye çalışmaktadır.⁶⁷ Nitekim bilindiği gibi ona göre özgür iradenin olduğu bir dünya, herkesin iyi olduğu ama özgür seçimlerin olmadığı bir dünyadan daha iyidir. Ancak burada özgür iradenin içerisine Tanrı'nın ilahi planı çerçevesinde enkarnasyon olmuş ve ölümden dirilmiş bir Mesih fikrini de ilave eden Swinburne, yine aynı şekilde, Tanrı'nın insanların günahları için kefarete sunduğu Mesih fikrinin, herkesin günahkar olarak yaşadığı bir dünyadan daha iyi olabileceğinin mümkün olduğunu ileri sürmektedir.⁶⁸ Elbette Swinburne'ün burada iddia ettiği şey, Davis'in R argümanı için ileri sürdüğü, yani bir Hristiyan doğa-üstücünün inanmaya meyilli olduğu görüşle benzerlik taşımaktadır. Swinburne'e göre burada üzerinde durulması gereken en hassas nokta, acı çekmenin kötü bir şey olmasıdır. Hristiyanların dünyaya bakış açısının bu acı çekme fiili için sunduğu çözüm önerisi Swinburne'e göre Tanrı'nın ilahi fiiliyle de uyumaktadır. Buna binaen Swinburne'e göre; "Tanrı'nın iyi bir amaca hizmet etmesi için kefarete ve enkarnasyonun yeterli hatta Tanrı açısından memnun edici bir hadise olması olasıdır."⁶⁹

Davis'e göre ise boş mezar delili, dört İncilin dördünde de bulunur ve İsa'nın dirilişine ilişkin en güçlü delillerden birisidir. Davis'e göre burada üzerinde hassasiyetle durmamız gereken en önemli mevzu, o dönem içerisindeki defin geleneğine duyduğumuz güven ve ona ilişkin inancımızdır. Nitekim Luka İncili'nde İsa'nın defin yeri bilinmektedir: "İsa ile birlikte Celile'den gelen kadınlarda, Yusuf'un ardından giderek mezarı ve İsa'nın cesedinin oraya nasıl konulduğunu gördüler."⁷⁰ Davis'e göre defin anlatısı, basit ve olgusal olması, her türlü mitolojik süslemelerden uzak olması bakımından güvenilirdir.⁷¹ Ayrıca ona göre Pavlus'un, Korintlilere Birinci Mektubu'nda (15: 35, 38) İsa'nın defnedildiğine ilişkin erken dönem Hristiyan düşüncesine gönderme yapması, bu konuya ilişkin kabulün Hristiyan inancının daha erken bir döneminde yaygınlık kazandığını bizlere göstermektedir.⁷² Öte yandan Davis'e göre boş mezar anlayışının savunmacı bir amaçla sonradan ortaya çıkması söz konusu değildir. Eğer böyle bir şey söz konusu olsaydı, bütün İncillerde geçen bu mevzuya kuşkuyla yaklaşıldı ve tartışmaya açık

⁶⁶ Davis, "The Rationality of Resurrection for Christians: A Rejoinder," 46; Davis, "Yeniden Dirilişe İnanmak Rasyoneldir," 204-205.

⁶⁷ Richard Swinburne, *Christian God* (Oxford: Oxford University Press, 1994), 217.

⁶⁸ Swinburne, *Christian God*, 218.

⁶⁹ Swinburne, *Christian God*, 220.

⁷⁰ Luka, 23: 55.

⁷¹ Davis, "Yeniden Dirilişe İnanmak Rasyoneldir," 208; Davis, "Seeing the Risen Jesus," 134.

⁷² Davis, "Yeniden Dirilişe İnanmak Rasyoneldir," 208; Davis, "The Rationality of Resurrection for Christians: A Rejoinder," 50.

bir mevzu olarak yorumlanırdı.⁷³ Bu bağlamda boş mezar hadisesi Luka İncili'nde açık bir şekilde anlatılmaktadır: “Dahası var, bu olaylar olalı üç gün oldu ve aramızdan bazı kadınlar bizi şaşkına çevirdiler. Bu sabah erkenden mezara gittiklerinde, O'nun cesedini bulamamışlar. Bizimle birlikte olanlardan bazıları mezara gitmiş ve durumu, tam kadınların anlatmış olduğu gibi bulmuşlar. Ama O'nu görmemişler.⁷⁴ Burada Davis'e göre ayrıca yeniden dirilişe yönelik Yahudi itirazının boş mezarı reddetmemesi, işaret edilmesi gereken önemli mevzulardan birisidir. Nitekim Matta'da geçen mezardaki nöbetçilere iftira atıldığı yönündeki beyanın, ortak kabul olmadan anlamsız olabilmesi gibi bir durum söz konusudur. “Ansızın büyük bir deprem oldu. Rab'bin meleği bir meleği gökten indi ve mezara gidip taşı bir yana yuvarlayarak üzerine oturdu. Görünüşü şimşek gibi, giysileri ise kar gibi bembeyazdı. Nöbetçiler korkudan titremeye başladılar, sonra ölü gibi yere yıkıldılar.”⁷⁵ Ayrıca Markos İncili'nde geçen bu ifadelerin yanında, kadınların Paskalya sabahı mezarın başında olduklarına ilişkin bir açıklama da söz konusudur: “Şabat Günü'nü izleyen haftanın ilk günü, tan yeri ağarırken, Mecdelli Meryem ile öbür Meryem mezarı görmeye gittiler.”⁷⁶ Açıklamada geçen nöbetçilerin bayılması hadisesiyle, kadınların aynı anda orada oldukları da bilinmektedir. Dolayısıyla boş mezar, ayrıca, kadınların şaşkınlıkla korkmasına ve kaçmasına da neden olmuştur. “Melek kadınlara şöyle seslendi: Korkmayın! Çarmıha gerilen İsa'yı aradığınızı biliyorum. O burada yok; söylemiş olduğu gibi dirildi. Gelin, O'nun yattığı yeri görün.”⁷⁷ Öte yandan Davis'e göre boş mezar anlatısının zayıf bir yönü de bulunmaktadır. Burada savunmacılar açısından en zayıf nokta ise, iddiaların o dönem içerisinde Yahudi mahkemeleri tarafından kabul görülmemeyen kadınların beyanlarına dayanmasıdır.⁷⁸

Michael Martin bu noktada, boş mezar anlatılarının dört İncil'in hepsinde geçtiğini söyleyen Davis'e, Yeni Ahit uzmanlarının konuya dair tespitleriyle cevaplar vermeye çalışmaktadır. Martin, çarmıh hakkındaki Katolik kabullerden yola çıkarsak, İsa'nın hiç defnedilmemiş olacağını, İsa'nın defniyle ilgili geleneksel defin anlatısının tarihsel gerçeklikten öte, uygun bir defin arzusunun ürünü olacağını ifade etmektedir.⁷⁹ Ayrıca havarilerin İsa'nın gömüldüğü yeri bilmediğini, nitekim o dönemdeki azizlerin mezarlarına verilen değer dikkate alındığında, erken dönem Hristiyanlarda böyle bir durumun olmadığını da belirtmektedir.⁸⁰ Yasal tanık mevzusuna yönelik olarak ise Martin, Yahudi toplumunda hiçbir erkek tanığa ulaşılamadığı durumlarda, kadınların da tanık olarak kabul edildiğini, hatta

⁷³ Davis, “Yeniden Dirilişe İnanmak Rasyoneldir,” 208; Davis, “Seeing the Risen Jesus,” 138-141.

⁷⁴ Luka, 24: 22, 23, 24.

⁷⁵ Markos, 28: 2, 3, 4.

⁷⁶ Markos, 28: 1.

⁷⁷ Markos, 28: 5, 6.

⁷⁸ Davis, “Yeniden Dirilişe İnanmak Rasyoneldir,” 208.

⁷⁹ Michael Martin, “Yeniden Dirilişe İnanmak Rasyonel Değildir,” ed. Michael L. Peterson ve Raymond J. Vanarragon, *Din Felsefesinde Çağdaş Tartışmalar*, çev. Ferhat Akdemir (Ankara: Elis Yayınları, 2014), 220.

⁸⁰ Martin, “Yeniden Dirilişe İnanmak Rasyonel Değildir,” 220-221.

cesetlerin bakım ve yıkanma gibi işlevleriyle kadınların ilgilendiğini, bu nedenle de anlatıların ilgili yazarlarca İsa'nın cesedini aramaya gidenleri kadınlar olarak tasvir edebileceğini de öne sürmektedir.⁸¹

Ancak Davis'e göre boş mezara ilişkin inancımızı kuvvetlendirecek deliller Yeni Ahit'te de bulunmaktadır ve bu açıdan bakıldığında, büyük bir desteğe de sahiptir. Açıkçası Davis'e göre bu mevzuya Yeni Ahit'te de yer verilmesi, genel itibarıyla bakıldığında, boş mezar anlatısının, sadece erken dönem Hristiyanların üretmiş olduğu bir hikaye olması gibi bir itiraza yönelik verilebilecek en iyi cevaptır. Bu noktada İsa'nın dirilişine ilişkin Yeni Ahit'te geçen özellikle iki anlatı önem taşımaktadır. Bunlar; Elçilerin İşleri kısmında geçen; "Tanrı İsa'yı ölümden diriltti ve biz hepimiz bunun tanıklarımız"⁸² ve Birinci Korintliler'de ifade edilen; "Mesih günahlarımıza karşılık öldü, gömüldü ve Kutsal Yazılar uyarınca üçüncü gün ölümden dirildi"⁸³ anlatıdır. Boş mezar anlatısına ilişkin Yeni Ahit'te birbirinden farklı ve ilişkisiz çok sayıda yorum da bulunmaktadır. Davis'e göre de Yeni Ahit'te bu konu hakkında çelişkiler bulunmaktadır. Ancak Davis, boş mezar karşıtlarının ya da eleştirmenlerinin Hristiyanların İsa'nın dirilişine inandıkları ama boş mezar anlatılarına inanmadıkları yönünde bir belgelerinin olmadıklarını hatta bunu tespit dahi edemediklerini belirtmektedir.⁸⁴ Ayrıca ona göre buradaki çelişkiler bir şekilde bertaraf da edilebilmektedir. Nitekim Matta, Markos, Luka gibi sinoptiklerle birlikte Yuhanna arasında şu mevzuların içerisinde en azından biri hakkında bir uzlaşma vardır: "Kadınlar Petrus'a ve/veya buldukları diğer havarilere bilgi verdiler; Petrus mezara gitti ve onu boş buldu; dirilmiş İsa kadınlara göründü ve o kadınlara havarileri için tavsiyelerde bulundu."⁸⁵ Sonuç olarak bakıldığında Davis'e göre "erken dönem Hristiyan beyanı boş mezar hakkında güvenilir bir kanıt olmaksızın psikolojik ve apolojetik olarak imkansızdır." Ayrıca ilk dönem Hristiyanların İsa'nın cesedinin mezarda olup olmamasıyla ilgilenmemeleri gibi bir durum söz konusu olsaydı, İsa'nın dirilişine ilişkin bunca vaazı da yapmamaları gerekirdi. Dolayısıyla Davis açısından boş mezar inancı güvenilir bir inanç olarak görülmektedir ve bu inanç R'nin doğruluğuna ilişkin de güçlü bir kanıt oluşturmaktadır.⁸⁶

Craig'e göre de Boş Mezar delili güvenilirdir. Nitekim İsa'nın mezarının taraftarları tarafından bulunması, boş mezar kanıtını desteklemektedir. Ayrıca mezarın Yahudi muhalifler tarafından bulunması gibi bir durum söz konusu olsaydı, işgal altındaki duruma işaret ederek, herhangi bir kişinin cesedini İsa'nın cesediymiş gibi öne sürüp, Hristiyanları umutsuzluğa da sürükleyebilirlerdi. "Diriliş inancının ceset içeren bir mezar karşısında hayatta kalması kesinlikle imkansız olurdu. Bu

⁸¹ Martin, "Yeniden Dirilişe İnanmak Rasyonel Değildir," 221.

⁸² Elçilerin İşleri, 2: 32.

⁸³ Birinci Korintliler, 15: 4.

⁸⁴ Davis, "Is Belief in the Resurrection Rational?: A Response to Michael Martin," 53; Davis, "Yeniden Dirilişe İnanmak Rasyoneldir," 209.

⁸⁵ Davis, "Yeniden Dirilişe İnanmak Rasyoneldir," 209; Davis, "Seeing the Risen Jesus," 143.

⁸⁶ Davis, "Yeniden Dirilişe İnanmak Rasyoneldir," 209; Davis, "Is Belief in the Resurrection Rational?: A Response to Michael Martin," 57.

durumda öğrenciler dirilişe bağlı kalmaz; onlardan başka kimseyi de bu duruma inandıramazlardı.”⁸⁷ Ona göre mezar öyküsünün tarihselliğini kanıtlamak için ölü gömme öyküsü, tarihsel olarak güvenilir bir anlatı olarak tanınmaktadır. Bu durumda Pavlus’un ifadesi, İsa’nın gömülmesinin tarihselliği için de erken bir kanıt sağlamaktadır. Nitekim Birinci Korintliler’de İsa’nın gömüldüğü ifade edilmektedir; “Aldığım bilgiyi size öncelikle ilettim: Kutsal Yazılar uyarınca Mesih günahlarımıza karşılık öldü, gömüldü ve Kutsal Yazılar uyarınca üçüncü gün ölümden dirildi.”⁸⁸ Craig’e göre burada olayların Ölüm-Diriliş-Tanıklıklar şeklinde sırayla anlatılmasına dair müthiş bir uyum vardır ve İncil anlatıcılarının anlattıklarıyla da İsa’nın ölü olması muhtemeldir. Öte yandan bu delilde mezar ifadesinin kullanılmasının yegâne gerekçesi İsa’nın ölümünün altını çizmek değil, ayrıca, onun mezara konulduğunu da ifade etmektir.⁸⁹

Craig için boş mezara ilişkin Hristiyan doğa-üstücülerin bu açıklamalarının yanında natüralistlerin yapabilecekleri en iyi açıklama, İsa’nın cesedinin üçüncü el kişiler tarafından çalınması önerisidir. Yahudi polemiklerinde böyle bir olguya yer verilmemesi hatta böyle bir geleneklerinin olmaması, İncil anlatılarında ise çalınma hadisesinin olmadığına ilişkin güvenilir tanıklık göze alındığında yapabilecek en iyi açıklama bu olarak gözükmektedir. Buna ilişkin mezar soygunlarının birinci yüzyılda Filistin’de yaygın bir gelenek olduğunu ifade eden Craig, bu dönemde siyasi olarak zıt bir tutuma sahip olan Zealot⁹⁰ isimli grubun böyle bir hadiseye karışacağına ilişkin itirazlara da karşı çıkmaktadır.⁹¹ Ona göre adı geçen bu grubun İsa’nın cesedinin çalınmasıyla ya da ortadan kaldırılmasıyla elde edebilecekleri hiçbir siyasi kazanç olmayacağı gibi, İsa’nın vücudunun ortadan kaldırılmasıyla grubun ilerleyeceğine ilişkin bağlantıda temelsiz bir itirazmış gibi gözükmektedir.⁹² Nitekim mezar yerinden Aramatyalı Yusuf ve adı geçen kadınlardan başka kimsenin haberdar olmamasını ve bazı İnciller’de anlatılan mezar yerindeki asker faktörünü göz önünde bulundurduğumuzda, üçüncü kişilerin mezar yerini bilmesi ve cesedi çalması gibi bir itirazın temeli oldukça zayıf hatta imkansız gözükmektedir.

Ayrıca Craig’e göre, İsa’nın gömülmesi ve dirilmesi anlatısının efsane olabilmesi ve tarih dışı olarak kabul edilmesi için yeterli bir zaman da olmamıştır.

⁸⁷ William Lane Craig, *Assessing The New Testament Evidence For The Historicity of The Resurrection of Jesus* (New York: The Edwin Mellen Press, 1989), 352.

⁸⁸ Birinci Korintliler, 15: 3, 4.

⁸⁹ Craig, *Assessing The New Testament Evidence For The Historicity of The Resurrection of Jesus*, 353.

⁹⁰ Ferisiler’e yakın olan Zelotlar, geleneksel kurallara uymaları, dine bağlılıkları, Mesih beklentileri ve milliyetçilikleri ile Ferisiler’le benzerlik taşırlar. Ancak Zelotlar, Ferisiler gibi düşünmekle beraber Tanrı’dan başka hiçbir yöneticiyi tanımamaları, birinin hükmü altına girmemeyi ölümle eş tutarlar. Bu sebeple özellikle Roma idaresine başkaldırdığı dönemde büyük rol oynamışlar ve Roma yanlılarını katletmekten de çekinmemişlerdir. <http://www.hermetics.org/isa.html> (Erişim Tarihi: 01.04. 2020).

⁹¹ Craig, *Assessing The New Testament Evidence For The Historicity of The Resurrection of Jesus*, 376.

⁹² Craig, *Assessing The New Testament Evidence For The Historicity of The Resurrection of Jesus*, 377.

Nitekim M.S. 30-36 gibi bir aralık, bunun oluşmasına olanak sağlayacak kadar geniş bir zaman aralığını ifade etmemektedir. Ayrıca kadınların mezar yerine ilişkin ısrarlı tanıklıkları ve varlıkları da bunu geçersiz kılmaktadır.⁹³ Craig'e göre bu noktada mezar hikayesinin temel unsurları, bu hadisenin tarihselliğini garanti etmektedir. "Hikayenin kendisi basit ve anlaşılabilir, hikayenin temel unsurlarında hiçbir teolojik ve mitolojik yansıma öğeleri bulunmamaktadır."⁹⁴ Ona göre Aramatyalı Yusuf da, hikayenin tarihselliğini kanıtlayan kişilerdendir. Craig, bu vakaya şüpheyle yaklaşan kişilerin bile Yusuf'un, Hristiyanların hikayeye eklendiği bir isim olmadığı konusunda görüş birliğindedir. Buna ilişkin olarak Yusuf'un İncillerde isminin zikredilmesi, konumundan ve zengin biri olmasından muhtelif mezar yerinin ona ait olması gibi detaylar, en azından İsa'nın sempatzanı olmasından bağımsız olarak değerlendirildiğinde bunun en büyük kanıtını oluşturmaktadır.⁹⁵ Ayrıca bu tür tezgah şeklindeki mezarların, İsa'nın zamanında önemli kişiler tarafından kullanılması, arkeolojik verilerle de uyusmaktadır.

Öte yandan Craig'e göre, İsa'nın cesedinin gece geç vakitlerde gömülmesi de en muhtemel açıklamaymış gibi görünmektedir. "İdam suçlularının ve ölü gömme prosedürlerinin ele alınmasına ilişkin Yahudi düzenlemeleri hakkında ekstra İncil kaynaklarından bildiklerimizi göz önüne alacak olursak, İsa'nın Cuma akşamı, yıldızlar ortaya çıkmadan önce gömüldüğünü söyleyebiliriz."⁹⁶ Craig'e göre mezar yerine ilişkin kadınların tanıklıklarının değil de, doğrudan İsa'nın havarilerinin tanıklıklarının olmaması, buradaki en açıklanamaz olgu olarak göze çarpmaktadır. Ancak kadınların mezar ve boş mezara ilişkin hikayelerdeki rolleri, karşılıklı olarak doğrulayıcı olmuş, dolayısıyla da onların tanıklıklarını da tarihsel kılmıştır.⁹⁷

Craig'e göre başka bir defin geleneğinin olmaması da, İsa'nın gömülmediğine yönelik alternatif açıklamaları da geçersiz kılmaktadır. Efsane itirazına verilecek en net yanıt da bu gömülme hikayesidir. Nitekim eğer iddia edildiği gibi İsa'nın Aramatyalı Yusuf'un mezar yerine defnedildiği efsanevi olsaydı, Yahudi polemiklerinde de bu durumdan bahsedilmesi gerekirdi. Bu açıdan bakıldığında hikayeye ilgili İncil anlatılarını bir tarafa bırakacak olursak, hiçbir çelişkili anlatının olmaması da, hikayeyi kabul edilebilir kılmaktadır.⁹⁸ Craig'e göre bu döneme ilişkin Yahudilikte ki kutsal kişilerin mezarlarının dikkatle korunması ve Yahudi şehitlerinin mezarlarına olağanüstü saygı ve ilgi gösterilmesi gibi bir

⁹³ Craig, *Assessing The New Testament Evidence For The Historicity of The Resurrection of Jesus*, 353.

⁹⁴ Craig, *Assessing The New Testament Evidence For The Historicity of The Resurrection of Jesus*, 354.

⁹⁵ Craig, *Assessing The New Testament Evidence For The Historicity of The Resurrection of Jesus*, 354.

⁹⁶ Craig, *Assessing The New Testament Evidence For The Historicity of The Resurrection of Jesus*, 355.

⁹⁷ Craig, *Assessing The New Testament Evidence For The Historicity of The Resurrection of Jesus*, 355.

⁹⁸ Craig, *Assessing The New Testament Evidence For The Historicity of The Resurrection of Jesus*, 356.

durumda söz konusudur. Bu noktada İsa'nın mezarının da böyle kutsal bir yer haline geleceği göz önüne alınırsa, Yahudilerin bu detayı gözden kaçırmayacakları ve İsa'nın gömülmesine izin vermeyecekleri gibi bir durumda, aklımızda tutmamız gereken bir diğer önemli olgudur.⁹⁹ Sonuç olarak bakıldığında Craig'e göre İsa'nın gömülmesinin tarihsel güvenilirliği oldukça yüksek görünmektedir. Ona göre buradaki ayrıntıların hepsini bir bütün olarak değerlendirdiğimizde, en azından İsa'nın cesedinin nerede olduğuna ilişkin güçlü bir kanıtımız bulunmaktadır. En başta boş mezar hadisesinin bir efsane olabilmesi için yeterince zamanın ve birikimin olmaması, Pavlus'un dönemin mezar geleneğini önceden bilmesi ve bunu mektuplarında güvenilir bir gelenek olduğuna inandığı için ifade etmesi gibi birçok etmende bu hadisenin güvenilirliğini yüksek kılan en önemli gerekçelerdir.¹⁰⁰

Davis'e göre de bu görgü tanıklarının ve onların anlattıklarının efsane olması gibi bir durum söz konusu değildir. Açıkçası Davis açısından bu hadisenin efsane olamamasının birinci gerekçesi; efsane olabilmesi için bu olayın üzerinden yeterince zamanın geçmemesidir.¹⁰¹ Bu noktadan itibaren Davis, bir takım düşünürlerden yaptığı alıntılarla, "hatırladıklarımızı gerçeğin yerine ikame eden mitsel birikim için iki jenerasyon bile"¹⁰² yeterli olmadığını iddia etmektedir. İkinci olarak görünme hadisesinin, erken dönem Hristiyanların ve Yahudilerin o dönemdeki yaygın bir kültürü olarak geçerli olduğunu ve bunun doğruluğunu onayladıklarını belirtmektedir.¹⁰³ Son olarak ise İsa'nın öldükten sonra Tanrı tarafından diriltildiği ve insanlara görüldüğü noktasında, Pavlus öncesi Hristiyanların arasında bir karşıtlığın olmadığını belirtmektedir.¹⁰⁴

Davis ayrıca görünme hadisesine getirilen, bu olayın bir halüsinasyon olup olmadığı eleştirisine de yanıtlar vermektedir. Halüsinasyonların istisnai olduğuna vurgu yapan Davis, İsa'nın farklı zaman dilimlerinde farklı insan topluluklarına görüldüğü için bu olayın bir halüsinasyon olamayacağını, yeniden dirilişin basit bir görünmeden çok içerisinde konuşma, dokunma gibi çok sayıda maddi öge olduğunu, İsa'nın çarmıha gerildikten sonra havarilerin umutlarının kırıldığını ve görünme sayesinde tekrar motive olduklarını ve bu hadiseyi kararlı bir şekilde vaaz ettiklerini belirterek, halüsinasyon itirazının yanlış olduğunu iddia etmektedir.¹⁰⁵

Bu noktada hem Pavlus için hem de vakanın efsane olup olmamasıyla ilgili söylentiler için ayrı bir parantez açma ihtiyacı görüyoruz. Bilindiği üzere İsa'yı

⁹⁹ Craig, *Assessing The New Testament Evidence For The Historicity of The Resurrection of Jesus*, 356.

¹⁰⁰ Craig, *Assessing The New Testament Evidence For The Historicity of The Resurrection of Jesus*, 359.

¹⁰¹ Stephen T. Davis, "Craig on The Resurrection: A Defense," *Sherm* 2, sy. 2 (2020): 28-35; Davis, "Yeniden Dirilişe İnanmak Rasyoneldir," 210.

¹⁰² Davis, "Yeniden Dirilişe İnanmak Rasyoneldir," 210.

¹⁰³ Davis, "Yeniden Dirilişe İnanmak Rasyoneldir," 210; Davis, "Craig on the Resurrection: A Defense," 31.

¹⁰⁴ Davis, "Craig on the Resurrection: A Defense," 33; Davis, "Is Belief in the Resurrection Rational?: A Response to Michael Martin," 59; Davis, "Yeniden Dirilişe İnanmak Rasyoneldir," 210.

¹⁰⁵ Davis, "Yeniden Dirilişe İnanmak Rasyoneldir," 210; Davis, "Seeing the Risen Jesus," 145.

dünyadayken görmenin Hristiyanlar için önemli bir yeri vardır. Nitekim bu önemi, özellikle havari olmanın şartlarından birisini oluşturması açısından değerlendirdiğimizde daha iyi anlıyoruz. Pavlus, yaşarken İsa'yı görmediği gibi, ölümünden yıllar sonra ancak İsa'dan haberdar olmuş ve bu eksikliği giderebilmek için dirilen İsa'yı Şam vizyonu¹⁰⁶ denilen bir olay esnasında tecrübe ettiğini ileri sürmüştür.¹⁰⁷ Ancak bu tecrübe, beraberinde birçok şüpheyi ve tartışmayı da beraberinde getirmiştir. Özellikle Pavlus'un dirilişe olan bu yakın ilgisinin o dönemde ki Yahudi-Hristiyanlar nezdinde sürekli gündemde tutulması ve tartışılması bunun en bariz örneği olarak durmaktadır.¹⁰⁸ Pavlus'un havari olabilmek için dünyevi İsa'yı görmenin gerekli olmadığını, kendine görünen İsa'nın Tanrı-Rabb İsa olduğunu ileri sürmesi,¹⁰⁹ İsa tecrübesinin ilk havarilerden farklı olması, yani, diriliş meselesi hakkında farklı bir yerde durması bu tartışmaların merkezini oluşturmuştur. Ayrıca bu tartışmaların ne denli etkili olduğunu, onun birkaç defa İsa'nın kardeşi olarak bilenen Yakup'un öncülük ettiği, merkezi Kudüs'te bulunan Yahudi-Hristiyan cemaatinin huzuruna çağrılmasından daha iyi anlamaktayız.¹¹⁰ Öte yandan Pavlus'un bağlı olduğu Yahudi-Hristiyan geleneğinin, Kudüs cemaatinden daha farklı bir özelliği olmasına da dikkat çekmek durumundayız. Pavlus, öncelikle bir Roma vatandaşı olmakla birlikte, ayrıca Helenist bir Yahudi'dir.¹¹¹ Bu durumun ne kadar önemli olduğunu, onun oluşturmaya çalıştığı İsa figüründen çıkarmak mümkündür. Onun fikirleri, sadece Yahudiler için değil, İsa'nın takipçileri olan Yahudi-Hristiyanlar için bile radikaldir. İsa'nın öğretisinde Musa Yasası'nın az-çok bir önemi ve değeri vardır, nitekim kendisi bu yasanın tamamlayıcısı olduğunu¹¹² ifade etmiştir, ancak Pavlus'un İsa'sı bu yasaların bile üzerinde hatta daha üst konumdadır.¹¹³ Bu açıdan bakıldığında diriliş noktasında izah edilen iki farklı İsa ile karşılaştığımız gibi, din felsefesi içerisinde argümanlar dahilinde dile getirilen diriliş hususunda da iki farklı tutumun olması gerektiği anlaşılmaktadır. Ancak görebildiğimiz kadarıyla bu konuya dahil değerlendirmelerin içerisinde bu durum açıkça belirtilmemektedir. Hristiyan din felsefecileri, tarih içerisinde dirilen İsa ile Pavlus'un bahsettiği İsa arasında sanki bir fark yokmuş gibi, hatta tarihin İsa'sını Pavlus'un İsa'sının içerisinde eriterek sunmaktadırlar.¹¹⁴ Bu noktada bizim

¹⁰⁶ Elçilerin İşleri, 9: 3-6.

¹⁰⁷ Aydın, *Pavlus Hristiyanlığına Giriş*, 157-158.

¹⁰⁸ N. T. Wright, *The Resurrection of The Son of God* (Minneapolis: Fortress Press, 2003), 401-404.

¹⁰⁹ Elçilerin İşleri kısmında bulunan Şam Vizyonu ile Korintliler'e İkinci Mektubu değerlendirdiğimizde, Pavlus'un tecrübe ettiği İsa'nın farklı bir İsa, Tarihsel olan tarih içinde yaşamış olan İsa değil, Tanrı'nın sağında oturan Tanrı-Rabb İsa olduğunu daha iyi anlamaktayız. (5: 15-17.)

¹¹⁰ Reza Aslan, *Zelot: Nasıralı İsa'nın Hayatı ve Dönemi* (İstanbul: Okyanus Yayınları, 2014), 233-251.

¹¹¹ Aslan, *Zelot: Nasıralı İsa'nın Hayatı ve Dönemi*, 218-219; William Wrede, *Paul* (London: Philip Green, 1907), 142.

¹¹² Matta, 5: 13-20.

¹¹³ Wright, *The Resurrection Of The Son Of God*, 723-728; Wrede, *Paul*, 84-142.

¹¹⁴ Bu noktada bazı Hristiyan tarihçilerinde farklı tutumlara sahip olduklarını belirtebiliriz. Nitekim İncil metinleri üzerine araştırmalar yapan tarihçiler arasında da bu metinlerin içeriğinin tarihsel bir tarafının olup olmaması, evanjelist görüşlere göre şekillenmesi ya da şekillenmemesi, İncillerin içeriğinde bir takım efsanevi öğeler bulunduğundan bu metinlerin tarihsel dayanağının olup olmaması gibi birçok husus tartışılmaktadır. Gary R. Habermas, *The Historical Jesus: Ancient Evidence for The Life of Christ* (Missouri: College Press Publishing Company, 1996), 239-245;

açımızdan Pavlus'un tanıklığı ya da onun gördüğünü söylediği İsa ile erken dönem Yahudi-Hristiyanların ve havarilerin tecrübe ettiği, ölümden dirilen İsa arasında fark olması, ve bunun argüman dahilinde aynı mevzuymuş gibi sunulması problemlili bir mevzuymuş gibi durmaktadır. Son tahlilde Craig'in Pavlus'un mezar geleneği ve Yahudilerde yaygın olduğunu söylediği ölümden dirilme/görünme vakalarının yaygın olduğunu söylemesi de izaha muhtaç bir başka konudur. Nitekim biraz önce ifade ettiğimiz gibi Pavlus'un Yahudi olmasını aklımızda tutsak bile, Helenist bir geleneğe mensup olması bu itirazımı daha haklı kılmaktadır. Ayrıca, Yahudilerde ölümden dirilme ve görünme hadiselerinin yaygın olduğunun ya da bilinmesinin söylenmesi de bir hayli şaşırtıcı durmaktadır. Çünkü Yahudilerin Ahiret'e ilişkin görüşleri ile görünme hadiselerini bildiklerini ya da kabul ettiklerini söylemek hiçbir bakımdan bağdaşmadığı gibi, Yahudi kutsal metinlerinde bu duruma ilişkin yok denecek kadar az bilginin olması da şüphelerimizi haklı kılmaktadır.¹¹⁵

Buraya kadar bahsi geçen tartışmalarda, mevzunun bir mit halini alabilmesi için yeterli zamanın olmaması ya da bir anlatının efsaneye dönüşmesi için en az iki jenerasyonun geçmesi gerektiğine ilişkin farklı itirazlarda da bulunabilir. Öncelikle iki jenerasyon fikri sağlam bir fikirmiş gibi dursa da, bunun için böyle bir zorunluk yoktur. Kaldı ki İncil yazarları, İsa'nın ölümünden sonra geçen süre hesaplandığında, bu jenerasyona zaten uymaktadır. Bu anlatıların ortaya çıktığı dönemi, ya da yazılış tarihçesini hesaba kattığımızda, metinlerin içerisine bunun eklenmesi ihtimal dahilinde olmakla birlikte, yeterli zamanın olmaması itirazı da şüpheli bir yorum olarak durmaktadır.¹¹⁶ Nitekim Pavlus'un Şam vizyonu denilen durumu değerlendirdiğimizde ise bambaşka bir olguyla karşı karşıya kalmaktayız. Pavlus'un öğretilerinin içeriğine baktığımızda; İsa'yı, Tanrı-Rabb olarak değerlendirmesi, onun öğretilerinin ve mektuplarının -ondan daha sonra- öğrencisi Luka eliyle yazılmış olması ve son olarak Helenistik geçmişini de hesaba kattığımızda, pekala dirilişin mit halini alması gibi bir duruma da, bahsi geçen süreye de ulaşabilmekteyiz.¹¹⁷

Dominic Crossan, *The Historical Jesus Context* (New Jersey: Princeton University Press, 2006), 40-55; Michael R. Licona, *The Resurrection of Jesus: A New Historiographical Approach* (Illionis: Intervarsity Press, 2011), 148-155; Pagan kaynaklar üzerinden yapılmış tarihsel bir İsa araştırması için ayrıca bk. Zafer Duygu, "İlk İki Yüzyılın Pagan Kaynaklarında Nasıralı İsa," *Yakın Doğu Üniversitesi İslam Tetkikleri Merkezi Dergisi* 3, sy. 2 (2017): 57-81; Arthur Darby Nock, *Early Gentile Christianity and Its Hellenistic Background* (New York: Harper&Row Publishers, 1964), 109-124.

¹¹⁵ Salime Leyla Gürkan, *Anahatlarıyla Yahudilik* (Ankara: İSAM Yayınları, 2016), 119-125; Ali Osman Kurt, *Erken Dönem Yahudi Tarihi* (Ankara: Eski Yeni Yayınları, 2019), 147-192; Mircea Eliade, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi II*, çev. Ali Berktaş (İstanbul: Alfa Yayınları, 2017), 325-363; Merve Yetim, *Kutsal Kitap Eleştirisi: Julius Wellhausen Örneğinde* (Ankara: Eski Yeni Yayınları, 2019), 73-89.

¹¹⁶ Aydın, "İsa Mesih'in Ölümden Dirilmesi Hakikat mi Mitoloji mi?," 113-114; Donna Rosenberg, *Dünya Mitolojisi*, çev. Koray Akten (Ankara: İmge Kitabevi, 2003), 17-22; Karen Armstrong, *Mitlerin Kısa Tarihi*, çev. Dilek Şendil (İstanbul: Merkez Kitapçılık, 2005), 7-15.

¹¹⁷ Albert Schweitzer, *The Quest of The Historical Jesus* (England: A & C Black Ltd., 1910), 68-78; David Friedrich Strauss, *The Life of Jesus: Critically Examined* (London: Swan Sonnenchein & Co Ltd., 1902), 52-69; Aslan, *Zelot: Nasıralı İsa'nın Hayatı ve Dönemi*, 234.

Bu hususla ilgili olarak M. Martin'de dinlerin çoğu zaman efsane üretmekte en uç noktalara ulaşabileceğini söylemektedir. "İnsanlar, çağlar boyunca tuhaf ve akıl almaz şeylere delile rağmen içtenlikle inanmışlardır. Onların inançları, içinde efsane ürettikleri, beslendikleri, gerçeğe benzettikleri vehimlerine ve hüsn-ü kuruntularına dayalıdır."¹¹⁸ Burada efsane üretme noktasında Sabetay Sevi örneğini veren Martin; "efsane üretmenin zihin açıcı bir örneği, on yedinci yüzyılda Mesihlik iddiasında bulunan ve en sonunda İslam'a giren Yahudi Sabetay Sevi'ye bağlı bir harekettir. Din değiştirmesi nedeniyle Sevi'ye bağlı hareket bir gerileme yaşadı; ancak şaşırtıcıdır ki, hareket yok olmadı. Doğrusu, onun halka görüldüğü haftalarda bir mucizevi efsaneler dizisi de tezahür etti."¹¹⁹ Martin, bu örnekten yola çıkarak, nihai noktada bir dinin taraftarlarının isteyerek yanlıya düşmediklerini ancak bu inançlarının gerçeklikle de bir ilgisinin olmayacağını ifade etmektedir. Martin, Yeni Ahit'de bulunan birçok çelişkiye rağmen, İsa'nın ölümü ve yeniden dirilişi hususunda bir uzlaşma ya da ittifak olduğunu öne süren Davis'in bu görüşlerinin de yanlış olduğunu öne sürmektedir. Ona göre bu anlatının, Hristiyan kilisesi tarafından kasıtlı olarak uydurulmuş olduğunu varsaymak zorunlu değildir ve efsaneler doğru olmamalarına rağmen kasıtlı bir şekilde de üretilmemişlerdir.¹²⁰ Ayrıca, aynı efsanenin değişik anlatıları temel noktalarda birbirleriyle ittifak halinde olabilirken, ayrıntılar noktasında ise ihtilafa düşebilirler. Dolayısıyla, "onların farklılaşmaları, uzlaştıkları noktaların tarihsel doğruluklarını dolaylı yoldan tasdik etmez; bunun yerine, efsanelerin parçalar halinde ve tedricen geliştiğini tasdik eder."¹²¹

Son olarak diriliş mevzusunu daha çok felsefi bir problem olarak ele alan Peter van Inwagen'in bu konu hakkında tespitlerini de kısaca değerlendirmeye çalışalım. Inwagen'e göre, diriliş hakkındaki en büyük felsefi problem, İsa'nın son gününe ilişkin olarak; ölümden dirilen kişinin gerçekten yaşamış olan İsa'nın kendisi olup olmadığına yönelik elimizde belirleyeceğimiz bir kriterin olup olmaması sorunudur.¹²² Inwagen bahsettiği problem hakkında, İsa'nın son gününde yaşananlara ilişkin analogi yoluyla bir açıklama yapmaya çalışmaktadır:

"Varsayalım ki belirli bir manastırın elinde Augustine tarafından yazılmış bir el yazması olduğu iddia ediliyor. Ve diyelim ki bu manastırın rahipleri, bu el yazmasının 457 yılında Ariens tarafından yakıldığı iddia ediliyor. Şimdi bu manastırın rahiplerine; dokunduğum bu el yazmasının 457'de yakılmış olan el yazmasının kendisi mi olduğunu soralım? Bu soruya verecekleri cevaba da; "Tanrı'nın 458'de Augustine'nin el yazmasını mucizevi bir şekilde yeniden yaratmıştır" şeklinde bir tahminle ulaşalım. Bizim açımızdan her şeye gücü yeten bir Tanrı için bu imkan dahilinde olsa da, başa

¹¹⁸ Martin, "Yeniden Dirilişe İnanmak Rasyonel Değildir," 222.

¹¹⁹ Martin, "Yeniden Dirilişe İnanmak Rasyonel Değildir," 222.

¹²⁰ Martin, "Yeniden Dirilişe İnanmak Rasyonel Değildir," 223.

¹²¹ Martin, "Yeniden Dirilişe İnanmak Rasyonel Değildir," 223.

¹²² Peter van Inwagen, *The Possibility of Resurrection and Other Essays in Christian Apologetics* (Oxford: Westview Press, 1998), 45.

bir açıklama şekli, konuya daha fazla açıklık getirebilir. Tanrı, orijinal el yazmasının mükemmel bir kopyasını çok önceden de yaratmış olabilirdi ama bunu yapmadı. Bu kopyayı yaratmak için en uygun an Augustine'in ölümünden sonraki an olacaktı. En etkili olabilecek anda da bunu gerçekleştirdi."¹²³

Inwagen'e göre Tanrı, bu el yazmasını yeniden yarattığında ya da onu restore ettiğinde, ona ürettiği ilk kitabın bütün özelliklerini de katmak suretiyle, inançlı kişilerin kaybolan inancını; içerisinde bir takım gizemler barındırır da yapabildiğini, bizim kavrayışımızın ise bu durumu aşmak için yeterli olmadığını ayrıca ifade etmektedir.¹²⁴ Öte yandan Inwagen, bu hikayenin kusurlu bir tarafının olduğuna da, rahiplerden birinin Aristotelesçi olduğunu düşündüğümüzde ulaşabileceğimizi vurgulamaktadır. Bu düşünceye göre de el yazmasının radikal bir şekilde deforme olacağı pekala öne sürülebilecektir. Inwagen'e göre bu durumda "Tanrı onu yeniden yaratmak için, bir zamanlar onu oluşturan maddeyi toplamalı, aynı kimyasal ilişkileri yeniden kurmalıdır."¹²⁵ Bu açıdan bakıldığında, hikâyedeki en büyük kusurda burada ortaya çıkmaktadır. Nitekim Inwagen'e göre bu el yazması, yangında tahrip olan ya da yok olan el yazması olmayacaktır. Çünkü el yazmasının yüzeyinde bulunan mürekkeplerdeki atomlar bile farklı olacaktır.¹²⁶ Inwagen'e göre buradaki problemle diriliş doktrini içerisinde ortaya çıkan problem birbiriyle yakından bağlantılıdır. Nitekim bir insanın öldükten sonra cesedindeki atomların dağılmaya başlaması, cesedinin deforme olması hatta çürümesi gibi durumlar söz konusudur. Ancak Aristotelesçi hikaye son tahlilde açıklayıcıda olsa eksik tarafları da bulunmaktadır. Çünkü Inwagen'e göre, bir insanın cesedinin çürümesi uzun zamanlar alabilir ve bu süreçte atomları veya atom altı evrendeki molekülleri hemen ayırmayabilir. İşte bu noktada Tanrı devreye girip ilahi fiilini gerçekleştirmek için henüz dağılmaya başlamamış ya da deforme olmamış insan bedenini yeniden diriltebilir. Son tahlilde Inwagen'e göre, Tanrı'nın böyle bir durumda devreye girmesi oldukça olağandır ve bu olgu durumu, Hristiyan doğaüstücüler içinde oldukça makul bir açıklamadır.¹²⁷

SONUÇ

Hristiyan düşünürlerce İsa'nın dirilişi ile ilgili din felsefesi açısından yapılan araştırmaların içeriğine baktığımızda, özellikle öne sürmüş oldukları iki delil dikkat çekmektedir. Bunlar; (1) Boş Mezar Delili ve (2) İncillerde Geçen Tanıklıkların Güvenilirliğidir. Hristiyan düşünürlere göre boş mezardan çıkan sonuç, İsa'nın ölümünden dirilişine ilişkin önemli bir kanıt sunmaktadır. Ancak düşünce tarihi içerisinde bu kanıtla ilişkin birçok karşı itirazda farklı çevrelerden getirilmiştir. Ayrıca boş mezar kanıtının, dolaylı olarak mucize dediğimiz şeyle de bir ilgisi bulunmaktadır. Burada bu kanıtla ilişkin yaptığımız değerlendirmeler neticesinde iki

¹²³ Inwagen, *The Possibility of Resurrection and Other Essays in Christian Apologetics*, 45.

¹²⁴ Inwagen, *The Possibility of Resurrection and Other Essays in Christian Apologetics*, 46.

¹²⁵ Inwagen, *The Possibility of Resurrection and Other Essays in Christian Apologetics*, 46.

¹²⁶ Inwagen, *The Possibility of Resurrection and Other Essays in Christian Apologetics*, 46.

¹²⁷ Inwagen, *The Possibility of Resurrection and Other Essays in Christian Apologetics*, 47-51.

önemli soru ve olguyla karşı karşıya kalmaktayız. (1) İsa'nın mezarının boş olması, onun ölümden diriltildiği sonucunu bize doğrudan vermekte midir? Açıkçası mezar yerine ilişkin yapılan açıklamalar arasında bu kadar çok farklı izahın olması ve ayrıca tarihin bize vermiş olduğu dolaylı bilgilere bakıldığında bu sonucun zorunlu olarak çıkartılması mümkün değilmiş gibi gözükmektedir. Bilindiği gibi İsa'nın Golgota tepesinde çarpmıha gerilmesi önemli bir ayrıntıdır. Ayrıca İsa, siyasi bir suçlu olarak yargılanmıştır. En başta defin geleneğini ve İsa'nın taraftarlarının hayal ettiği bir mezar anlatısını bir tarafa bırakacak olursak, Roma'luların, İsa'yı diğer suçlular gibi ölümden sonra Golgota tepesinin hemen yakınında bulunan Gehennimo çukuruna atmamalarını gerektirecek bir durum yokmuş gibi gözükmektedir. Öte yandan İsa'nın yargılanmasını ve ölüm cezasına çarptırılmasını isteyen kalabalık bir Yahudi grubunun olduğu olgusunu da göz ardı etmemek durumundayız. Nitekim Başhahamların ve Başkahinlerin o dönemki otoritesini, gerek kanonik İncil'lerde, gerekse apokrif metinlerde de görmekteyiz. Bütün bunlar bir yana, Hristiyan savunmacıların, boş mezardan dirilişe giden sonuca ulaşma bağlamında, Yahudilerin içerisinde de ısrarla böyle bir inancın olduğunu savunmaları da oldukça şaşırtıcıdır. Yazımız içerisinde ifade ettiğimiz gibi, Tanah ve Tevrat gibi en eski geleneksel Yahudi kaynaklarında bile dirilişe, ahirete ve ölümden sonra yaşama ilişkin birkaç atfın dışında net bir bilgi bulunmamaktadır. (2) Boş mezar anlatısının tarihi izahlarını bir tarafa bırakacak olsak bile, bu anlatıda ifade edilen durumun mucize ve efsane gibi kavramlarla ilişkisini nasıl açıklayacağız? Yazımız içerisinde muhtelif düşünürlerin mucize kavramı üzerinden dirilişe ilişkin beyanlarını ifade etmeye çalışmıştık. Ancak sonuç olarak bakıldığında hem teist hem de ateist çevrelerde bir uzlaşının olmadığını doğal olarak gözlemlemiştik. Ayrıca Hristiyan düşünürler içerisinde bile mucize kavramı üzerinden konunun değerlendirilmesine ilişkin bir uzlaşının olmadığını da pekala söyleyebilmekteyiz. Burada mucizenin doğa yasalarının ihlali olup olmamasına ilişkin tartışmalara tekrar girme gereği duymuyoruz. Bize göre mucize, bazen doğa yasalarını ihlal ettiği gibi, bazen de doğa yasalarıyla örtüşen bir durumda pekala olabilmektedir. Bu açıdan bakıldığında, Tanrı'nın ilahi fiilini sadece olağanüstü durumların izahına bağlamak yanlış bir düşünceymiş gibi gözükmektedir. Tanrı'yı doğal yaşamın içerisinde şaşırtıcı eylemlerde bulunan ama bunun dışında, günlük yaşamımızda sıradan ve şaşırtıcı eylemlerimizin dışarısında tutulan bir varlık olarak izah etmek, Tanrı'nın sonsuz kudreti, ilahi hikmeti gibi özellikleriyle çeliştiği gibi, mucize kavramını da oldukça dar bir tanımlamanın içerisine hapsetmektedir.

Kanaatimizce Hristiyan düşünürler, efsane itirazlarına da mucize kavramı üzerinden cevaplar vermektedir. Ancak bu olguyu kabul etsek bile, tarih içerisindeki birçok efsaneyi mucize olarak değerlendirme gibi bir sonuca ulaşmamız elbette mümkün değildir. Çünkü İsa isimli bir kişinin en azından doğduğu, yaşadığı ve öldüğüne ilişkin elimizde muhtelif kaynaklar mevcuttur. Bu durumda boş mezar anlatısını, mucize değil de, efsane yapan şey nedir sorusunu gündeme getirebiliriz. Birçok Hristiyan din felsefecisinin dünyaya yönelik algımızın, dünyayı anlama da bize ipuçları sunduğunu yazımızın muhtelif yerlerinde ifade

etmiştik. Söz gelimi bu düşünörlere göre, natüralist bir bakış açısıyla mucize fiilini reddedeceğimiz gibi bu filleri efsane olarak değerlendirmemiz de mümkündür. Açıkçası onlar için Hristiyan doğa-üstücülerin mucize fiilini kabul etmesi de son derece olasılık dahilindedir. Ama bu noktada dünyaya ilişkin iki farklı anlam dünyasından bahsetmek, iki farklı cevabı doğru kılmadığı gibi her iki cevabın içerisinde de birçok farklı izahı da mümkün kılmaktadır. Nitekim dünya üzerinde sadece Hristiyan doğa-üstücüler olmadığı gibi, natüralizmin tek bir standart ekölü de bulunmamaktadır. Açıkça ifade edecek olursak, Spagetti (Pastafaryanizm) ya da Star Wars (Yıldız Savaşları) filminden ortaya çıkan Jedi dinine mensup kişilerin, doğa-üstücü dünya algılarını, diğer doğa-üstücülerden daha doğru ya da makul kılan şeyin kesin bir ölçütü elimizde bulunmamaktadır. Dünyaya ilişkin algılarımız, dünyaya ilişkin tecrübe ettiğimiz ya da öğrendiğimiz bilgileri doğru kılıyorsa, böyle spesifik bir inanca mensup insanların inandığı şeyleri doğru olarak görmeleri pekala mümkündür. Öte yandan boş mezar anlatısının efsane özelliğine ilişkin mucize fiilini dışarda tutsak bile, bu anlatıda geçen mitsel unsurların, farklı uygarlıkların mitolojik dünyasıyla benzerlik taşıdığını da söyleyebilmekteyiz. Nitekim bu sonuca da, Pavlus'un hayatı ve yetiştiği gelenek üzerinden ulaşmaktayız. Yazımız içerisinde ifade ettiğimiz gibi, Pavlus'un Helenistik bir Roma vatandaşı olması, bu anlatının efsane olabilme sonucuna bizi dolaylı da olsa götürülebilmektedir.

İsa'nın dirilişi ile ilgili Hristiyan din felsefecilerinin öne sürdüğü bir diğer önemli kanıtın, tanıkların güvenilirliği olduğunu söylemiştik. Açıkçası konunun burada tarihi yönü biraz daha ön plana çıkmakla birlikte, o dönemdeki günlük yaşama ilişkin yapılan değerlendirmelerde, bu tanıklıkların güvenilirliğini belirlemektedir. Yazımız içerisinde, kanonik İncil'lerde İsa'nın mezar yerini ziyaret esnasında vuku bulan diriliş hadisesini tanıklık edenlerin sayıları ve isimleri hakkında kesin bir konsensüs olmadığını belirtmiştik. Ayrıca apokrif metinleri de işin içerisine kattığımızda hangi tanığın bu deneyimi yaşadığı mevzuyu iyice karmaşık hale getirmektedir. Bize göre bu hadiseyi tanıklık edenlerin sayısının fazla ya da az olması, hadiseyi doğrudan doğru kılmadığı gibi, mevzunun doğru olabilme ihtimalini de tartışmalı hale getirmektedir. Nitekim tanıklıklara ilişkin bilgilerimiz, öncelikli olarak Hristiyanlar için bile tartışmalı olan metinler vasıtasıyla bize ulaşmaktadır. Bu açıdan bakıldığında sonuç olarak, Hristiyan inancı açısından merkezi konumda olan İsa'nın dirilişi mevzuunun, herkesin uzlaşabileceği, üzerinde mutabık kalabileceği rasyonel bir zeminin olabilmesi için farklı kaynaklardan yapılan değerlendirilmelerinde ele alınması gerektiği kanaatindeyiz.

KAYNAKÇA

- Akbulut Albayrak, Şule. *Hristiyan Fundamentalizmi*. İstanbul: Etkileşim Yayınları, 2007.
- Armstrong, Karen. *Mitlerin Kısa Tarihi*. İstanbul: Merkez Kitapçılık, 2005.
- Aslan, Reza. *Zelot: Nasıralı İsa'nın Hayatı ve Dönemi*. İstanbul: Okyanus Yayınları, 2014.
- Aydın, Fuat. *Pavlus Hristiyanlığına Giriş*. Ankara: Eski Yeni Yayınları, 2011.
- Aydın, Mahmut. "İsa Mesih'in Ölümünden Dirilmesi Hakikat Mi Mitoloji Mi?" *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 24, sy. 25 (2007): 90-18.
- Aykut, Dursun Ali. *Hristiyanlığın Öncüsü Olarak İskenderiyeli Philo*. Ankara: Eski Yeni Yayınları, 2019.
- Batuk, Cengiz. "Kıyameti Beklerken: Hristiyanlık'ta Kıyamet Beklentileri ve Rus Ortodoks Kilisesindeki Yansımaları." *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7, sy. 14 (2008): 5-36.
- Bıyık, Mustafa. "Hristiyan Eskatolojisinde Dünyanın Sonu Kehanetleri." *Marife Dergisi* 2, sy. 2 (2007): 163-187.
- Bultmann, Rudolf. *Tarih ve Eskatoloji*. Çev. Emir Kuşçu, Ankara: Elis Yayınları, 2006.
- Craig, William Lane. *Assessing The New Testament Evidence For The Historicity of The Resurrection of Jesus*. New York: The Edwin Mellen Press, 1989.
- Crossan, Dominic John. *The Historical Jesus Context*. New Jersey: Princeton University Press, 2006.
- Cullmann, Oscar. *Salvation in History*. London: SCM Press Ltd, 1967.
- Davies, Paul. *Tanrı ve Yeni Fizik*. Çev. Barış Gönülşen, İstanbul: Alfa Yayıncılık, 2014.
- Davis, Stephen T. "Is It Possible Know Jesus Was Raised From The Dead." *Faith and Philosophy: Journal of The Society of Christian Philosophers* 4, sy. 1 (1984): 147-159.
- Davis, Stephen T. "Seeing The Risen Jesus." In *The Resurrection: An Interdisciplinary Symposium on The Resurrection of Jesus*. Oxford: Oxford University Press, 1997.
- Davis, Stephen T. "Is Belief in The Resurrection Rational?: A Response to Michael Martin." *Philo* 2, sy. 1 (1999): 51-61.
- Davis, Stephen T. "The Rationality of Resurrection for Christians: A Rejonder." *Philo* 3, sy. 1 (2000): 41-51.
- Davis, Stephen T. "İsa'nın Öldükten Sonra Dirildiğini Bilmek Mümkün Mü?" *Din Felsefesi: Seçme Metinler* içinde, editör Michael Peterson, Michael Peterson, William Hasker, Bruce Reichenbach, David Basinger, çev. Rahim Acar, Nebi Mehdiyev. İstanbul: Küre Yayınları, 2013.
- Davis, Stephen T. "Yeniden Dirilişe İnanmak Rasyoneldir." *Din Felsefesinde Çağdaş Tartışmalar* içinde, editör Michael Peterson, R. J. Vanarragon, çev. Ferhat Akdemir. Ankara: Elis Yayınları, 2014.
- Davis, Stephen. T. "Craig on The Resurrection: A Defense." *Sherm* 2, sy. 2 (2020): 28-35
- Duygu, Zafer. "İlk İki Yüzyılın Pagan Kaynaklarında Nasıralı İsa." *Yakın Doğu Üniversitesi İslam Tetkikleri Merkezi Dergisi* 3, sy. 2 (2017): 57-81.
- Eliade, Mircea. *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi*. Çev. Ali Berktaş, İstanbul: Alfa Yayınları, 2017.
- Erbaş, Ali. "Pavlus'a Göre Diriliş ve Ruhun Ölümsüzlüğü Meselesi." *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy.3 (2001): 7-22.

- Gürkan, Salime Leyla. *Anahatlarıyla Yahudilik*. Ankara: İsam Yayınları, 2016.
- Habermas, Gary. *The Historical Jesus: Ancient Evidence for The Life of Christ*. Missouri: College Press Publishing Company, 1996.
- Habermas, Gary and Flew, Anthony. *Did Jesus Rise from Dead?*. San Fransisco: Harper and Row Press, 1987.
- Inwagen, Peter van. *The Possibility of Resurrection and Other Essays in Christian Apologetics*. Oxford: Westview Press, 1998.
- Işık, Halim. "İncillere Göre Çarmıh." *Dini Araştırmalar Dergisi* 10, sy. 29 (2007): 41-77.
- "İsa'nın Doğumuna Yakın Zamanlarda Yahudi Dini." Erişim 1 Nisan 2020. <http://www.hermetics.org/isa.html>
- Kılıç, Recep ve Reçber, Mehmet Sait. *Din Felsefesi El Kitabı*. Ankara: Grafiker Yayınları, 2016.
- Kurt, Ali Osman. *Erken Dönem Yahudi Tarihi*. Ankara: Eski Yeni Yayınları, 2019.
- Licona, Michael R. *The Resurrection of Jesus: A New Historiographical Approach*. Illionis: Intervarsity Press, 2011.
- Mackie, John Leslie. *Miracle of Theism*. Oxford: Oxford University Press, 1983.
- Mackie, John Leslie. "Mucizeler ve Tanıklık." *Din Felsefesi: Seçme Metinler* içinde, editör Michael Peterson, William Hasker, Bruce Reichenbach, David Basinger, çev. Rahim Acar, Nebi Mehdiyev. İstanbul: Küre Yayınları, 2013.
- Manson, Neil A. *God and Design*. London: Routledge, 2003.
- Martin, Michael. "Yeniden Dirilişe İnanmak Rasyonel Değildir." *Din Felsefesinde Çağdaş Tartışmalar* içinde, editör Michael Peterson, R. J. Vanarragon, çev. Ferhat Akdemir. Ankara: Elis Yayınları, 2014.
- Miller, Lane. "Eschatology." *Harper's Bible Eschatology*. New York: Harper & Row Publishers, 1961.
- Nock, Arthur Darby. *Early Gentile Christianity and Its Hellenistic Background*. New York: Harper&Row Publishers, 1964.
- Peterson, Michael, vd. *Akıl ve İnanç: Din Felsefesine Giriş*. Çev. Rahim Acar, İstanbul: Küre Yayınları, 2016.
- Polkinghorne, John. *The God Hope and The End of The World*. New Haven: Yale University Press, 2002.
- Polkinghorne, John. "Yaratma Olarak Alem." *Din Felsefesi: Seçme Metinler* içinde, editör Michael Peterson, William Hasker, Bruce Reichenbach, David Basinger, çev. Rahim Acar, Nebi Mehdiyev. İstanbul: Küre Yayınları, 2013.
- Rosenberg, Donna. *Dünya Mitolojisi*. Çev. Koray Akten. Ankara: İmge Kitabevi, 2003.
- Schweitzer, Albert. *The Quest of the Historical Jesus*. England: A & C Black Ltd, 1910.
- Strauss, David Friedrich. *The Life of Jesus: Critically Examined*. London: Swan Sonnenchein & Co Ltd, 1902.
- Swinburne, Richard. *Christian God*. Oxford: Oxford University Press, 1994.
- Swinburne, Richard. *The Resurrection of God Incarnate*. New York: Oxford University Press, 2003.
- Swinburne, Richard. *Was Jesus God*. New York: Oxford University Press, 2008.
- Swinburne, Richard. *Mucize Kavramı*. Çev. Aydın Işık. İstanbul: İz Yayıncılık, 2010.

Swinburne, Richard. "Mucizeler ve Tarihsel Delil." *Din Felsefesi: Seçme Metinler* içinde, editör Michael Peterson, William Hasker, Bruce Reichenbach, David Basinger, çev. Rahim Acar, Nebi Mehdiyev. İstanbul: Küre Yayınları, 2013.

Taslaman, Caner. "Din Felsefesi Açısından Entropi Yasası." *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 30, (2006): 89-111.

Wright, Nicholas Thomas. *The Resurrection of The Son of God*. Minneapolis: Fortress Press, 2003.

Yaran, Cafer Sadık. *Tanrı İnançının Akliliği*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2018.

Yetim, Merve. *Kutsal Kitap Eleştirisi: Julius Wellhausen Örneğinde*. Ankara: Eski Yeni Yayınları, 2019.

ABSTRACT**Evaluation of the Resurrection Faith in Christian Eschatology in Terms of the Philosophy of Religion**

One of the subjects that has a central position within the Christian faith is the belief that Jesus was resurrected three days after his death. This subject, which is the basis of Christian eschatology, has been discussed within the discipline of philosophy of religion, as it has been discussed within disciplines such as history of religions or theology. From the point of view of philosophy of religion, the central position of the subject brings with it whether this subject can be discussed on a rational basis. In this context, the subject has been dealt with by many Christian thinkers, especially in the philosophy of religion, and objections to the subject have been raised by different circles. In this article, we centered the question of how the rational explanation of the resurrection after Jesus' death could be centered and try to evaluate the issue from the point of view of Christian thinkers. At this point, the Prophet who appeared in different religions and narratives such as Islam. Let us also mention that we exclude the Jesus figure from our subject. Because the subject of our article was the Jesus of Christian faith and the sacred texts and narratives in these religions. From this point of view, we can state that we try to express our criticisms and analyzes based on the discussions presented to us in the philosophy of religion, rather than evaluating the subject directly within the framework of a theology or the history of religions.

Keywords: Jesus, Death, Resurrection, Miracle, Eschatology.